

สถิติสัมปทานญูทเทศกตามรรค
สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ
ทรงเรียบเรียง

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า
โปรดให้พิมพ์ประทานในงานศพ

ขรัวนายสุต สุจริตกุล

พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

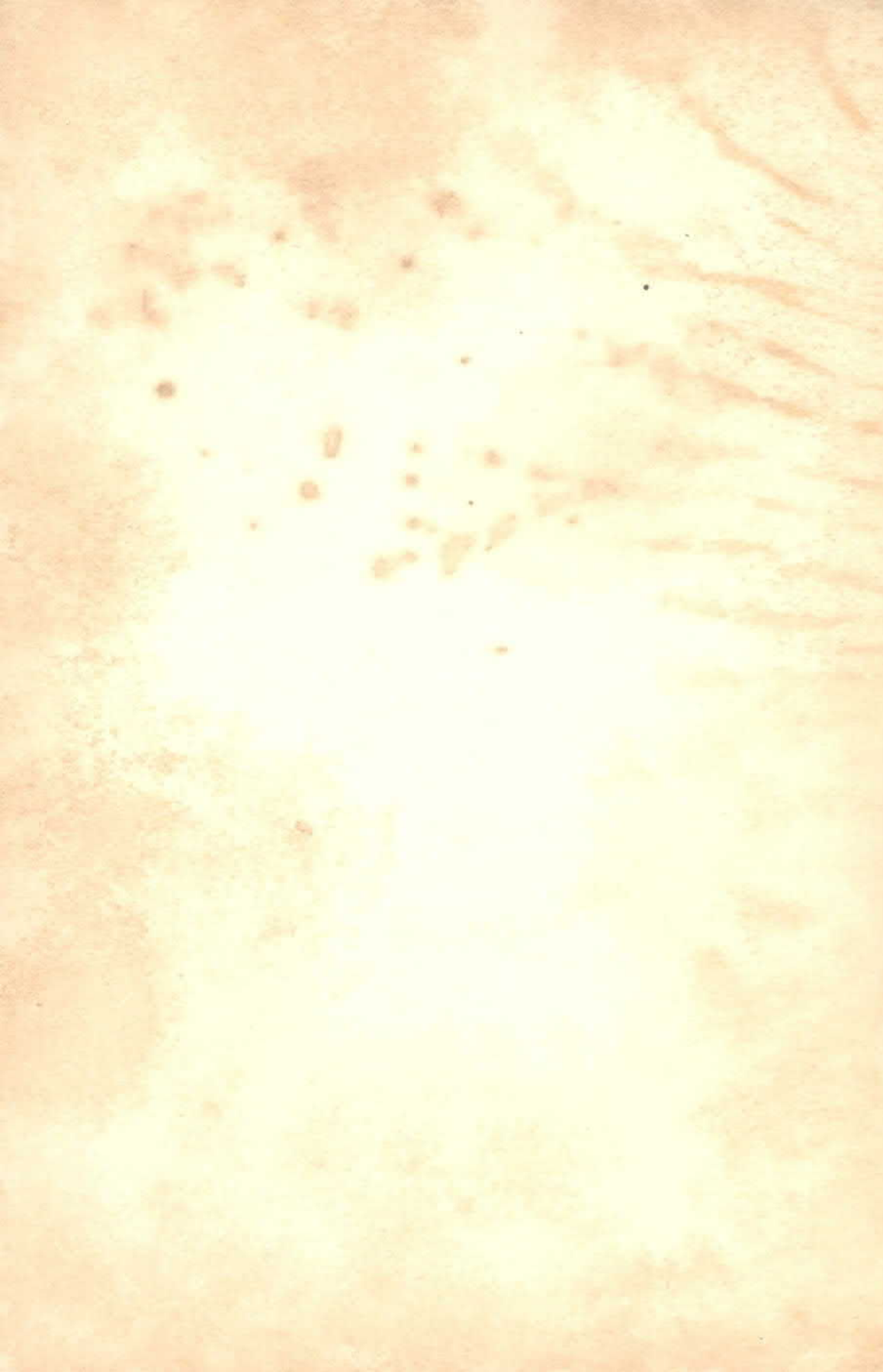

สถิติสมัยปฏิญญาอุทเทศกถามรรค
สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ์
ทรงเรียบเรียง

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า
โปรดให้พิมพ์ประทานในงานศพ

ขรรจบาสุด สุจริตกุล
เมื่อบรมเมย พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ขรรค์นายสุต สุจริตกุล

พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๔๗๒

ประวัติย่อ

คุณสุด สุจริตกุล กำเนิดวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ บรมเม
ศปดศก^๒ รัชกาลที่ ๓ ตรงสุทิน ที่ ๒๖ ธันวาคม พระพุทธศักราช ๒๓๗๗
เป็นบุตรท่านหลวงอาษาดำแดง (แดง) เกิดแต่ภรรยาช้อย ก้าวร้าวมารดา
แต่ยังเป็นทารก คุณท้าวสุจริตดำรง (นาก) จึงได้เลี้ยงเป็นบุตรร่วมนม
กับท่านเจ้าพระยาสิทธิรัตนนคร (หงส์) ซึ่งได้สมภพในบ้มีแม่ด้วยกันมา
จนเจริญวัย ครั้นเมื่อสมเด็จพระบิรมหาดิ ศรีพัชรินทรมาดา ได้ไป
รับราชการฝ่ายใน ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประสูติพระราช
โอรสองค์ใหญ่ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุณากรรณ อนันต
นรัชย์ คุณสุดมีความยินดีเข้าไปช่วยประคับประคองฉันทพิเลียงรับเสด็จ
บ้างเชิญพระกตบ้าง เมื่อขึ้นเส้าทบนพระที่นั่งตามอย่างธรรมเนียมเจ้านาย
ในครั้งนั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ พระองค์เจ้าอุณากรรณ ทรงพระเจริญ
แล้วเสด็จออกจวัง ยังประทับอยู่เฝ้าจดอยู่ที่หน้าโรงเรียนราชินี^๕ เดิม
คุณสุดได้ตามเสด็จออกมาับราชการอยู่ด้วยจนตลอดกาล ๖ ครั้นสมเด็จพระ
พระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาคุณาเจ้า ประสูติสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ดยามมกุฎราชกุมาร เมื่อบชชา
ฉิมฤทธิศก พ.ศ. ๒๔๒๑ ท่านมีความสำนึกดีเข้าไปถวายอนุบาทรับเสด็จ
อุ้มชูกำกับพระพิเลียงพระนมฉันทพระญาติผู้ใหญ่ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด
เป็นชววิชายในทูลกระหม่อมพ้านั้น ๆ ถึบมา ครั้นเมื่อสมเด็จพระสวดีดิ
รัตนวศิษย์ ได้รับพระราชทานวังนอกอยู่ถ้านนสระประทุมวัน สมเด็จพระบิ

มาด้อมบให้คุณสุดออกไปดูแดดการฝ่ายในวัง และได้พิทักษ์รักษาวังนั้น
ในเวลาเดี๋ยออกมารับราชการที่ต่างประเทศตลอดจนกลับคืนพระนคร ฯ

ครั้นเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕ แล้ว สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี
เสด็จออกไปปลุกสร้างวังที่ถนนสระประทุมวัน ประทับร่วมอยู่กับพระราช
โอรส คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ เป็นหลักแหล่งแล้ว
จึงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเรือนพระราชทานคุณสุดในที่บริเวณวังนั้น ทรง
รับไปรับเลี้ยงอุปถัมภ์ในยามชรา โดยพระเมตตาฉันท์ญาติสังเคราะห์กรรม
ให้ท่านได้ความสุขตลอดมาจนเวลาถึงอนิจกรรม เมื่อวันที่ ๔ ๕ ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง
เอกศก ตรงสุริยขึ้น ที่ ๒๒ พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๗๒ อายุท่าน
ได้ ๙๓ ปี กับ ๕ เดือน จัดว่าเป็นผู้มีอายุยืนยิ่งในพวกสุจริตกุลแต่ก่อน
มา ฯ ได้พระราชทานน้ำอาบศพและประกอบโกศราชินิกุล เป็นเกียรติยศ ฯ

ครั้นล่วงมาได้ปีหนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการพระราช
ทานเพลิงศพคุณสุด สุจริตกุล ที่เมรุวัดเบญจมบพิตร สมเด็จพระพันวัสสา
มาตุจฉาเจ้า ทรงเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญพระราชกุศลสักการศพ ด้วยวัตถุ
ไทยธรรมและมณฑปาด้ามหาตามสมควรแก่ฐานนิยมแล้ว ขอลงอา
ณโมทนาในพระราชกุศลคุณูปการนี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ฯ

• สติสัมปชัญญะอุทเทสกถาธรรมค

สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ์ ทรงเรียบเรียงไว้

นมตฺถุ สุกตสฺส

ภาสีตมิมิ เทน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมา-
สมฺพุทฺเธน สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน อหํ โว
อมฺหากํ อนฺตาสฺนิตี

สมเด็จพระผู้มีพระภาค ผู้อรหันต์ ตรัสรู้ชอบเองแล้ว ผู้ผู้เห็น
พระองค์นั้น ได้ตรัสคำนี้ เป็นพุทธโอวาทว่า สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ
วิหเรยฺย สมฺปชาโน อหํ โว อมฺหากํ อนฺตาสฺนิตี ดังนี้ มีความตาม
พยัญชนะบทสันนิษฐานว่า สโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน ภิกฺขุ
ทั้งหลาย ภิกฺขุพึงเป็นผู้ระลึกรู้ทั่วพร้อมอยู่ทุกอิริยาบถ ภิกฺขุพึง
อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะวิหาร มีความระลึกและความรู้รอบคอบเป็นไปใน
สันดานเกิด อหํ โว อมฺหากํ อนฺตาสฺนิตี ฉะนั้นเราจึงสอนท่านทั้งหลาย
พุทธโอวาทประทานแก่ภิกษุบริษัท ให้ดำเนินตามสติสัมปชัญญะจนสัมปatti
ด้วยประการฉะนี้

ก็แต่ละสติซึ่งมาในพุทธโอวาทนั้น เมื่อประสงค์เต็มที่ คือสติปัฏฐาน
ทั้ง ๔ ฉายานุปัสสนา พิจารณากายเป็นอารมณ์ เวทนานุปัสสนา

พิจารณาเวทนาเป็นอารมณ์ จิตฺตานุปัสสันนา พิจารณาจิตฺตเป็นอารมณ์
 รมฺมานุปัสสันนา พิจารณาธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลเป็นอารมณ์ อันเป็น
 เอกายนมรรคมรรคาเพื่อความบริสุทธิ์ ดังมาในสติปัฏฐานสูตร และ
 สัมมาสังกัปปะอธิบายทางกัมมมรรคในมรรควิภังคสูตรเป็นต้น สัมปชัญญ
 นั้นแต่ ท่านก็แจกออกเทศอย่างอุกฤษฐ์ คือสัมปชัญญใน ๗ สถาน
 อภิกกณฺโถ ก้าวไปเบื้องหน้า ปฏิกกณฺโถ ถอยกลับ เป็นฐานที่ต้น อาโตกิตฺ
 แดไปข้างหน้า วิโตกิตฺ แดไปข้างซ้ายข้างขวา เป็นฐานที่ ๒ สัมมุทฺติชิตฺ
 คัธยวณฺเณน ๆ เข้า ปล้ำรัก เหยียดอวณฺเณน ๆ ออก เป็นฐาน
 ที่ ๓ ตัสมายิปฺปคจฺจวราจณํ ทรงแผ่สังขยาภิและบาตรและจั่วไว้ เป็นฐาน
 ที่ ๔ อสฺสิตํ กิณฺ มริโกค ปิตํ ตัม ชาติคํ เคียว ฉายิตํ ตัม
 เป็นฐานที่กำรบ ๕ อจฺจุจารปัสสํสาวกมฺมํ ถ่ายอจฺจุจารปัสสํสาจะ เป็นฐานที่
 กำรบ ๖ คคํ เติรํ ฐิตํ ยินฺ นิสินฺนํ นัง สุตฺตํ หตฺถํ ชาติริคํ คิน
 ภาสิตํ พุคฺ เจรจา คุณฺเทภาโว นิงอยู่ ๗ นี้เป็นฐานที่กำรบ ๗ ผู้รู้ทั่ว
 พร้อม รู้รอบคอบในความประพฤติกแห่งกาย ด้วยอาภักปวิเศษ ซึ่งนิยม
 ตามประเภทเป็น ๗ สถานนี้ ชื่อว่าสัมปชานโน ผู้รู้ทั่วพร้อม คุณชาติ
 เครื่องเป็นผู้รู้ทั่วพร้อม ญาณเครื่องเป็นสัมปชานนุคคต เป็นสัมปชัญญ
 ซึ่งท่านจัดจำแนกโดยประเภท ๔ ว่า ถ้าถูกกสัมปชัญญ รู้รอบคอบ
 ในฐานที่มีประ โยชน ๓ สบฺปายสัมปชัญญ รู้รอบคอบในฐานเป็นที่
 สบาย ๓ โคจรสัมปชัญญ รู้รอบคอบในโคจรคือกัมมัญฐาน ยึด
 กัมมัญฐานนั้นไปโนโคจร คือที่ภิกขาจาร ๓ อตฺมุโหมสัมปชัญญ
 รู้รอบคอบในฐานนั้น ๆ โดยความไม่หลง ๓ ฉะนั้น ก็แต่เมื่อมาตั้งว่าอุกเทศ

ดังเชพเท่านั้น. ก็แสดงสติสัมปชัญญ ซึ่งเป็นอุปการในกิจชอบ ทั้งทุก
บริษัทมณฑล. ไม่นิยมเฉพาะผู้ใด เป็นอุปการธรรมใหญ่ในคดีโลก
ในคดีธรรม และทางสวรรค์และทางนิพพานทุกกิจจริยา เมื่อคุณหลุด
ชนหรือบรรพชิตนั้น ๆ มาประพฤติดะเพร่าเซลาดิเซลาดิปัญญา ก็นำทุกข์
นำภัยครหา มาแก่ผู้ประพฤตินั้น ๆ มั้ยายเสมียนไม้แะมนตรีอำมาตย์
ในพระเจ้าพิมพิสารเป็นนิทคันอุทาหรณ์

ในนิทานแห่งอทินนาทานปาวาสิกถิกชาวมัคคามว่า พระชนิบุตร
ช่างหม้อคิดจะสร้างกุฏิไม้ ไปหานายเสมียนไม้ ซึ่งเป็นมิตรพบเห็น
กันมา ขอไม้จะนำมาทำกุฏิ นายเสมียนไม้ตอบว่า ไม่เกินทัญญ
ซึ่งข้าพเจ้าจะถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าได้นั้นไม่มี มีแต่ไม้ที่ดวงเก็บไว้ซ่อม
แซมพระนคร ถ้ามเด็จพระมหากระษัตริย์มครราชรับสั่งให้ ๆ ไซ้
พระผู้เป็นเจ้าจงให้น่าไปเถิด พระชนิก็เอาเหล็กใส่โครงเจรจาว่า ทินนา
อาวุโส อนุญาต ไม่ทงให้ตายพระเจ้ามครราชประทานให้แล้ว นายเสมียนไม้
คิดว่า ท่านลัมนคักยกบุตรเหล่านี้ ประพฤติธรรมลัมนจิริยาเป็นพรหมจารี
เจรจาจริง มีศีลมีธรรมอันงาม ราชินี อิมล อภิบุสโนโน แม้ถึง
พระเจ้ามครราชเล่าก็ทรงเลื่อมใสนัก แก่ท่านลัมนคักยกบุตรเหล่านี้
น อรหติ อทินนุ ทินนุติ วุตตุ เมื่อไม่ได้พระราชทานจริงแล้ว ซึ่งท่าน
จะมากล่าวว่าประทานแล้วดังนี้หาควรไม่ คิดดังนี้ จึงเจรจากับพระชนิว่า
พระผู้เป็นเจ้าจงให้น่าไปเถิด พระชนิก้ให้ตัดเลื่อยเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่
บรรทุกเกวียนไปทำกุฏิไม้ตามปรารถนา

ก็และกิจประวัติในพระเจ้าพิมพิสารครั้งนั้นก็ได้มีว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้ามครราชได้ดำรงประทานพัสดุใดแก่สมณและพราหมณ์แล้ว ถ้าพัสดุตกมหาอำมาตย์จดหมายลงไว้ เมื่อจะรับสั่งแก่เจ้าพนักงานเมื่อใดจะได้จัดให้ตามรับสั่ง เหมือนเรื่องประทานอารามิกบวร แก่พระปิตินทวัจฉแล้ว ทรงสั่งหาได้ ให้เจ้าพนักงานจัดถวายไม่ ค่อนานไปถึง ๕๐๐ ราชตรี ทรงระลึกได้ คริธถามว่า อารามิกบวรซึ่งเรารับจะถวาย พระปิตินทวัจฉนั้น ได้ถวายไปแล้วหรือยัง ถ้าพัสดุตกมหาอำมาตย์กราบทูลว่ายังไม่ได้ถวาย คริธถามว่าแต่วันนั้นมานานเท่าไรแล้ว ถ้าพัสดุตกมหาอำมาตย์กราบทูลว่า ๕๐๐ ราชตรี จึงประทานอารามิกบวร ๕๐๐ นับตามราชวันนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อพระชนิย์อ้างว่าประทานแล้วดังนี้ ควรที่นายเสมียนไม่จึงงดคอยให้มธุรับสั่งมาตั้งก่อน หรือจะไปไต่ถามถ้าพัสดุตกมหาอำมาตย์ ให้แน่นอนชอบต่อราชกิจ จึงจะควรให้ชนไม่ไป นายเสมียนก็คิดตามความเห็นของตนบรรยายหนึ่งเท่านั้นเป็นการเขลา หากรอบคอบในกิจราชการไม่ ด้วยยอมให้ท่านชนไม่ไปสร้างกุฎีตามความปรารถนา ครั้นจึงสั่งถามหาอำมาตย์เที่ยวตรวจการในพระนครไม่เห็นไม่ ถามนายเสมียนแล้วกราบทูล นายเสมียนไม่ต้องราชทัณฑ์ เพราะโทษคือหาพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะไม่

ในสิ่งประเภทกษัตริย์หากมีความว่า พระอชาตศัตรูราชกุมาร เชื่อถือถ้อยคำพระเทวทัตผู้ปาปมีศรัทธาในอหิมิกกิจมีศุภาตเห็นไปตลนิกสาคร^(๓) แนบชิดกับพระเพลาเข้าไปในอันเตปรุสถาน มีพระ

อาการตั้งหวาดแปลกปกติ มหาอำมาตย์ทั้งหลายจับแล้ว ค้นได้ไปตก
 นิกธำตร ชักถามได้ความว่าจะทำมีตุลาต เพราะพระเทวทัตอยู่ยงแล้ว
 ตามมหาอำมาตย์ท้าวคิดว่า ให้ฟังสั่งการณณานิชย์เสีย ทั้งพระราชกุมาร
 และพระเทวทัตและภิกษุทั้งปวง ตามมหาอำมาตย์ท้าวคิดว่า ภิกษุทั้งหลาย
 ไม่มีผิด ให้สั่งการณณานิชย์กับพระเทวทัตเท่านั้น ตาม
 มหาอำมาตย์ท่านมคทั้ง ๒ นั้นเสียแล้ว ท้าวคิดว่า ควรเราทั้งหลาย
 จะฟังกราบทูลแต่สมมติเทวราชเจ้า ๆ จักดำรัสประการใด เราทั้งหลาย
 จักทำตามอย่างนั้น โดยอธิบายว่ามหาอำมาตย์หมู่ที่ ๓ เห็นว่าพระ
 ราชกุมารเล่า ก็เป็นพระอัครราชโอรส ท่านผู้ยังกั้นเองอยู่ในคักย
 บุตรสมณมณฑล สมเด็จพระเจ้ามคธราชก็ธรรมิกราช ถึงสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าเป็นสรณกับทั้งพระชนมชีพ ทรงเลื่อมใสรักแก่คักยบุตรสมณ
 ทั้งหลาย อนึ่งได้พระราชทานอภัยว่า ผู้ใด ๆ บรรพชาอยู่ในคักยบุตร
 สมณแล้ว ผู้หนึ่งผู้ใดจะทำอุบาสกอันใดไม่ได้ การซึ่งเกิดขึ้นครั้งนั้น
 จะเป็นไปตามแบบเก่า ซึ่งเคยวินิจฉัยยังไม่ได้ ซึ่งจะลงตามมติตามดำฟัง
 คนเห็นชัดอยู่โดยเหตุต่าง ๆ เมื่อนำขึ้นกราบทูลแล้ว จักดำรัสสั่งท่านใด
 เราทั้งหลายจักทำตามสั่งท่านนั้นจึงจะชอบ มหาอำมาตย์ทั้งหลายท้าวคิ
 ๓ ต่ถานฉะนั้นแล้ว ก็พาพระราชกุมารเข้าไปเฝ้ากราบทูล จึงตรัสถามว่า
 มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ท้าวมคิปลุกษาโทษไหนแล้ว ครั้นทรงทราบ
 มคิ ๓ อย่างนั้นแล้ว ให้มหาอำมาตย์หมู่ที่ ๓ ออกเสียจากที่ฐานันดร
 ต่หมู่ที่ ๒ ไว้ในฐานันดรต่ำ เลื่อนหมู่ที่ ๓ ขึ้นในฐานันดรสูง ความ
 ไม่มีผิดดีสัมปชัญญในราชบริษัท มีอาทันทโทษ ความมีดีดีสัมปชัญญ
 มีอาทันทคุณ ด้วยประการฉะนี้

อนึ่งพึงสาธกความปราศจากสติสัมปชัญญด้วยเรื่อง พระเมธียพุทธ
 อปัฏฐาก สาธกความบริบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญ ด้วยเรื่อง โมฆราช
 มาณพเป็นทศกันธุทาหรณ์ และเรื่องพระเมธียนั้นมาในเมธียสูตร ในนวก
 นิปาตังคสูตรนิกาย มีความว่า ครึ่งหนึ่งสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเสด็จ
 อยู่ณภูเขจาติกาบรรพต โกลันครนามชื่อว่าจาติกา เป็นโคจรสถาน
 ครึ่งหนึ่งพระเมธียผู้มีอายุ เป็นพุทธอปัฏฐาก ทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาค
 ไปเกี่ยวภิกขาจารในบ้านชั้นตุคาม ครั้นเวลาปัจฉิมภัตตรกตัมจากมณฑปมา
 แล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำกัมภิกาพาเทยวซึ่งชาวiharไป ได้เห็นป่าไม้ม่วง ควร
 รื่นรมย์นำมาซึ่งความเลื่อมใส คิดเห็นว่าควรเป็นที่อาศัยบำเพ็ญเพียร
 ของกุลบุตรผู้มีประโยชน์ด้วยความเพียร ถ้าหากพระผู้มีพระภาคทรง
 อนุญาตให้ เราจะพียงมาป่าไม้ม่วงนี้ เพื่อบำเพ็ญเพียร ครั้นพระเมธีย
 ผู้มีอายุ เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคถวายอภิชาติแล้ว นิ่งที่ควร
 ส่วนหนึ่ง กราบทูลประวัติทั้งปวงแห่งตน จำเดิมแต่หนุ่มเป็นปริมนท
 แล้ว เกี่ยวภิกขาจารณชั้นตุคามเป็นต้น จนถึงความดำริเพื่อจะไปบำเพ็ญ
 เพียรณป่าไม้ม่วงนั้นเป็นที่สุด ถวายในสมเด็จพระผู้สุดเจ้าจบแล้ว กราบ
 ทูลโดยเคารพทูลปริกษาว่า ต่เจ ม ภควา อนุชาเนยฺย ถ้าหากสมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตซึ่งข้าพระองค์ ก็ขอโปรดให้ ไปตามปรารถนา
 ให้ คุญฺญะยาหิ ตัมมพวนํ ปธานาย ข้าพระองค์จะพึงไปอัมพวันนั้นเพื่อ
 ความเพียร สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้ทรงอนาวรณญาณ ทรงทราบ
 กาลสมัย เป็นยอตของกาลัญญุณบัณฑิตทั้งปวงตรัสว่า อากเมหิ คาว
 เมธีย ตูกรเมธียภิกษุท่านจงให้กาลมาก่อนเทอญ เอกกมฺห คาว เรา

ทั้งหลายยังเป็นผู้เดียวอยู่ก่อน ยาว อนุโมมิ โกจิ ภิกขุ ทิสฺสํกุ ภิกขุ
 รูปหนึ่งเมื่อนั้น เราทั้งหลายจึงเห็นเพียงใดเล่า ดูกรมเมฆิยภิกขุ เราพระ
 ศากยตยังเป็นผู้เดียวอยู่ คือเมื่อท่านหลุดไปเสียแล้ว ไม่มีภิกขุใด
 อุบัติฐากปฏิบัติ ภิกขุรูปหนึ่งเมื่อนั้นอันเราจึงเห็นเพียงใด ท่านจงคอย
 ให้กาลเพียงนั้นมาก่อน คือเราขอผัดไฉนเพียงชั่วภิกขุอื่นมาทำพุทธุบฺบฐาก
 ฉะนั้น เมื่อพระเมฆิยได้ดับดับอภิกคณนตรัสผัดกาดมัย ทรงอ้อนวอนว่า
 ให้คงอยู่ก่อนกว่าจะมีภิกขุเมื่อบุรุษรูปหนึ่งมาเป็นพุทธุบฺบฐากแทนฉะนั้น
 ควรจะคิดคำนึงถึงตนอันบริบูรณ์ด้วยศีล แม้องค์สมเด็จพระธรรมสามีศร
 อัครอนาคาริกบุรุษรัตน ไม่ทรงรังเกียจ และดัมมาดัมพุทธุบฺบฐากกิจ
 ฝ่ายปาวรีจยานุกตตริยบุคคล อันด้นพันเติศกว่าการบำเรอปฏิบัติอื่น ๆ
 และเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ ของสิ่งกิตติฐากิตถ์ด้วยผู้มีจิตศรัทธาหมอง
 ด้วยเครื่องศรัทธาหมองภายใน คือ ภาคะ ไทสยะ โมหะ อวิชชา ตัณหา
 เป็นต้นได้จริง ซึ่งตนบำเพ็ญอยู่นั้น ก็หากคิดไม่ และหากคิดกาดมัย
 แห่งธรรมมาถึงมัยไม่ มามุ่งแต่มาครวว่า ดัมมาทุกขันตกิริยา ความทำ
 ที่สุดแห่งความทุกข์โดยชอบ ที่ตนประสงค์ด้วยบรรพชา เป็นศรัทธา
 บรรพชิตกฤตบุตรแห่งตนถ้ายเดียวเท่านั้น จึงประพฤติอาการประหนึ่งตัดพ้อ
 กราบทูลว่า ภควโต ภาณเต นนฺทึ ภิณฺณํ อุกฺกุฏี กรณียํ กิจซึ่งจะพึงทำ
 ยิ่งขึ้นไปอันหนึ่งไม่มีแต่พระผู้ พระภาคเจ้า นนฺทึ กตถํ ปติจโย
 ความกตมัยก่อกตมัยบวคพอกพูนแห่งกิจคุณที่ได้ทำแล้ว ไม่มีแต่พระผู้
 พระภาคเจ้า คือว่า ดัมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้ากิจทั้งปวงแล้ว ไม่
 ต้องก่อกตมัยบวคกิจคุณซึ่งเสร็จแล้วอันใดอีก โดยอธิบายว่า วิมุติความ

พณิเศษของพระผู้มีพระภาค คำรงคงที่ไม่อาจจตุคั่นคลาย ข้าศึกความเกิด
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า บดินมโนที่สุด บดินความเกิด ความมี
ความเป็น ด้วยเป็นสัตว์ชนธ ๕ ขันธ ๓ ขันธ ๕ อีก ของพระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่มี พระองค์เค็มที่ในปหานการระแคะภาวนาการเจริญกรรมสัน
ทุกประการแล้ว จะดูอย่างพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ มนุหิ โข ปน ภนุเค
อตุติ อตุติกรณณิ ฝ่ายกิจซึ่งข้าพระองค์จะพึงทำยังขึ้นไป ของข้าพระองค์
ยังมีอยู่ กตสัส อตุติ ปติจโย ความกตมก่อบวกเสริมซึ่งกิจคุณ
ที่ข้าพระองค์ได้ทำแล้ว ของข้าพระองค์ยังมีอยู่ โดยอธิบายว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าเป็นอเดช จบปหานภาวนาแล้ว ข้าพระองค์ยังนับว่ายังเป็น
เสถอยู่ จะดูเยี่ยงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นไม่ได้ ดเจ ม ภควา อนชา-
เนนุย ถ้าหากสัมผัสเจ้าพระผู้มีพระภาค ทรงอนุญาตซึ่งข้าพระองค์ใช้
ข้าพระองค์จะพึงไปยังอัมพวันนั้นเพื่อบำเพ็ญเพียร เมื่อพระองค์ทรง
ผัดกลาง ครวัดคงอวิคตพากยบทโหวหารอยู่ฉะนั้น ควรที่พระเมษิยผู้มีอายุ
จะเกิดสัสสัมปชัญญปริวิตกในพระอนาวจรณญาณว่า ขรอยเหตุในเรื่องนี้
จะพึงมีเป็นมั่นคง สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าผู้วิเศษตรัสตรากตรับทก
เห็นกาดนายนยืนยาวไกล จึงทรงห้ามเราถึงสองวาระนั้น หากทรงอนุญาต
ให้เราไปยังอัมพวันนั้นไม่ ควรเราจะดระงับฉันทในประธานความเพียร
นั้นไว้ คอยประกอบในกาดมมิตินุรูปสงมัยปางอื่นเทอญ พระเมษิย
หาเกิดปริวิตกโดยสัสสัมปชัญญอันอุดมฉะนั้นไม่ มุ่งแต่ธรรมมาภิสัมมัย
โดยเร็วตามจิตตคั่น จึงประพฤติประหนึ่งคัตพ้อสัมผัสเจ้าพระทศพด กราบ
ทูลว่า ภควโต ภนุเค นตุติ เป็นคั่นฉนั้นอีก เป็นวาระที่คำรบ ๓

ก็แต่ระอันคมกจฺจติ ใจของผู้คิดจะไปณที่นั้น ๆ เพื่อประโยชน์นั้น ๆ นั้น
 พุทธาทิบัณฑิตท่านได้กล่าวไว้ว่า เป็นทูปปฏิวิโนทนี ยากที่บุคคล
 จะบรรเทาเสียให้สงบได้ ต่อมาอาศัยสติสัมปชัญญะมามนสิการ เห็น
 อานาปุระโยชนคุณก่อน จึงสามารถจะบรรเทาให้สงบได้ เมื่อดำเนิร
 แแต่โดยปกติวิสัยอยู่แล้ว ก็ยากที่จะบรรเทาให้คืนคลาย เพราะเหตุนี้
 พระเมฆิยเกิดฉันทเพื่อประธานความเพียร จำเดิมแต่ได้เห็นบำมิม่วงนั้นมา
 ก็มีจิตอันถุ่มดึก น้อมในปรานานุโยค เพื่อล้มมาทุกชั้นกิริยา ความ
 ทำที่สุดแห่งสังสารทุกข์ โดยชอบ ซึ่งเป็นข้อประสงค์ของคน อันเป็น
 ศรัทธาบรรพชิตกฤตบุครนั้นถ้าย่อย แม้ล้มเจ้าพระสุคตวิสุทธเทวราช
 ครีดีห้ามถึง ๒ วาระแล้ว หากเกิดสติสัมปชัญญะคุณสมบัติไม่ คงประพฤติ
 ประหนึ่งอาการคึดพักกราบทูลในพระองค์ผู้ทรงศาตาทิคุณถึง วาระที่คำรบ ๓
 ฝ่ายล้มเจ้าพระนราธมฺมผู้ได้ตั้งสติในพระศตภาคธรรมจึงครีดีว่า ปรานนุติ
 โส เมฆิย จทมานํ กิณฺติ จเทยฺยามี ตูกรเมฆิยภิกษุ เมื่อมีผู้มา
 กล่าวว่ ปรานํ ความเพียร กิจอันกฤตบุครพึงตั้งไว้ดังนี้อยู่ เราพระ
 ศตภาคจะพึงว่าอะไรเล่า โดยอธิบายว่า เราได้เสด็จวิเวกสถาน
 คือบำและร่วมไม้ และสัญญาการเรือนเปล่า แก่ภิกษุทั้งหลายว่า
 แล้วถ ท่านทั้งหลายจงเสด็จสถานวิเวกเหล่านี้ ฉายถ จงเพ่งด้วยเจริญ
 สัมภกาวนาณนถมาบคิอันเป็นอวิมฺณปนิชฌาน และวิมฺถณนาภาวนา
 อันเป็นถักขณฺณปนิชฌาน มา ปมาทศุต ท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท
 อย่าอยู่ปราศจากสติ มา ปจฺจตา วิปฺปฏิสําริโน อหุคฺคต ท่าน

ทั้งที่ตายจริงอย่าเป็นผู้มีความเคียดแค้นในภายหลัง ชย โฉม หาก
 อนุสาสน์ วาจาของเราเรื่องนี้เป็นอนุสาสน์สำหรับสั่งสอนท่านทั้งหลาย
 อยู่นี้ ก็เมื่อมีผู้มากกล่าวว่า ปธาน ความเพียร ๆ อยู่นี้ ต้องตาม
 อนุสาสน์ในวาทนั้นแล้ว เราจะทำอะไรมี ยัสสัทธานิ คุฉ เมฆิย กถัม
 มณฺเฑสิ ตถกรเมฆิย บัดนี้ท่านมาดำคณฺฐซึ่งกาลแห่งกิจอะไรเล่า เป็นอัน
 พระธรรมิศราธิบดีเจ้า โปรดให้พระเมฆิยไปตามความประสงค์ เพื่อ
 ปธานนุโยคกิจนั้น ครั้นนั้นพระเมฆิยผู้มีอายุ ตถจากอาศน์ถวายเป็นอภิกขา
 พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทำปักษิณหัตถ์ไปโดยเบื้องขวาไปยังอัมพวัน
 นั้น ถึงตามประสงค์แล้ว นั่งที่อาภิวรรณสำราญกตางวันอยู่นภายในคุ้ม
 พุกขสาตัมบตโตตัมบตหนึ่ง ครั้นนั้น อภิสตจิตตังทั้งตาย คือ กามจิตต
 พยาปาทจิตต วิหิงสาจิตต ก็เรียกร้องครอบงำจิตตพระเมฆิยนั้น
 อยู่โดยรุกรม พระเมฆิยเกิดประวิตตอหึสจรรย จิตตพิทังว่า ชย
 อหึสจรรยหนอ ชยไม่เคยมี ไม่เคยเป็น มามีมาเป็นได้หนอ สทฺธาย
 วมุทฺธิ อคารสุมฯ อนคาริยํ ปพฺพชฺชโต เราเป็นกุตมบุตรด้วยศรัทธา
 หวังดีมาทุกชั้นตักิริยา ความทำที่สุดแห่งทุกข โดยชอบ เป็นข้อ
 ประสงค์เท่านั้น ก็แต่บัดนี้เรามาเป็นผู้อื่นนอกจิตตภาวปรหม กามจิตต
 พยาปาทจิตต วิหิงสาจิตตตามเกยวจิตต คิดตามแวดล้อมได้ เมื่อไม่
 เป็นสัมิยเพื่อบำเพ็ญเพียรละนั้นแล้ว พระเมฆิยผู้มีอายุออกจากอัมพวันนั้น
 มาเผ่าถวายเป็นอภิกขาตมเด็จพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงพระอนาวรณญาณ
 แล้ว นั่งที่ควรสวดหนึ่ง จึงกราบทูลปวัตตังปวงแห่งตนให้ทราบ
 ทุกประการ สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาคอันทรงคาทิกุณและพระกรุณาญาณ

สมบัติอันพิเศษอุดมไพศาล มิได้ทรงอุปเสนาทรรุกราณประการใด พระองค์
เสด็จสถิตในคฤหาสน์ธรรมวิสัยตรีเศศนาปรทานพุทโธวาทว่า อปริปกาย
เมฆีย เจโตวิมุตติยา ปญจ ธมฺมา ปริปกาย สํวตฺตุนฺติ ตูกรเมฆียภิกษุ
ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นไปด้วยดี เพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติ
ซึ่งยังไม่แก่กล้า วิมุตติปริปาจนีย ธรรมเกื้อกูลแก่กันจะทำวิมุตติให้
แก่กล้า ๕ ประการเป็นไฉน กล่าวโดยสรุป กุชยานมิกฺขุตตา ความ
เป็นบุพพคตมกัถยานชน สัมปยุตฺตบัตติตเป็นมิตรสหายสมาคมเสพ
คบแต่กัถยานมิตร เป็นธรรมประสม สัตถสุมฺพทา คือสั่งวรความ
บริบูรณ์ด้วยศีลดำรงมรรควัดกันในปาติโมกขสังวร งดเว้นในข้อห้าม
ไม่ล่วงละเมิด ทำตามในข้ออนุญาตไม่ฝ่าฝืน สมาทานศึกษาในสิกขาบท
ตามที่พระศาสดาทรงบัญญัติไว้ เป็นธรรมที่คำรบ ๒ อภิสถฺตฺเตชีกากถา^(๑)
นิภาษณีกถา ได้ฟังภกตถ้อยคำเจรจาเป็นไปด้วยอันดีเพราะขัดเกลาเกิด
เครื่องเคร้าหมองจิตต์ โดยผาสักสบาย เป็นธรรมที่คำรบ ๓ วิริยารมฺภ
ปรารภเริ่มพากเพียรเพื่อจะละอกุศลบาปธรรมทั้งหลายเสีย และจะให้
กุศลธรรมทั้งหลายพร้อมมูลบริบูรณ์ขึ้นในสันดานตน เป็นธรรมที่คำรบ ๔
ปญฺญาสุมฺพทา บริบูรณ์ด้วยวิปัสสนาปัญญา อันดำเนินไปยังอุทัย
ความเกิดขึ้น วยะความเสื่อมแห่งสังขาร เบญจขันธ์นามรูปอยู่เป็น
อาจณ เป็นธรรมที่คำรบ ๕

(๑) ซึ่งว่า อภิสถฺตฺเตชีกากถา วาจา ถ้อยคำเป็นไปด้วยอันดีด้วย
ขุดชำระ ขัดเกลาขึ้นนักตั้งมั่น มีคุณบทและสรุป ท่านแสดงไว้ว่า
อภิสถฺตฺเตชีกา ๓ เจโตวิมุตติสัปปายา ๓ ฉะนั้น กถาว่ากถาบุพพคตถ้อยคำ

อธิศีลเถสิกขา เป็นไปด้วยอันชู้ตด้วยตัณง ซึ่งธรรมอันบัณฑิตพึงชู้ต คือ
 สังกิเลตตามกกรรมเสีย ให้ความชู้ตชิตเกิดาสังกิเลตกรรมดำเร้ง เจโต
 วิวรรณสปปายา เป็นสบายดีประณีตเป็นไปแก่อนเบิดซึ่งจิตต์ ให้ปัดออกไป
 จากกรรมเครื่องเครั้าหมของมีประการต่างๆ กถาณัน ๓๐ ประการ . คือ
 ขปปัจจุคคตา เจรจาถึงความเป็นผู้มีกัณน้อย มีปรารถนาอันน้อย ๑ ต้นคฺกุจิ-
 กคตา เจรจาถึงความสันโดษ เต็มใจด้วยพัตตุนั้นๆ ตามได้ ตามกำลัง
 ตามควร ๑ ปวิเวกกคตา เจรจาถึงความสงัด กายวิเวก สงัดด้วยกาย
 จิตฺตวิเวก สงัดด้วยจิตต์ ความที่จิตต์สงัดไปจากนิวรรณ ๕ คือกามฉันท
 พยาบาท ถิ่นมิทระ อุทธัจจะ กุกกฺกฺจะ วิจิกิฉา โดยวิฆัมภนปทาน
 ฉานสํมาปติ อุปฺปชฺชวิเวก สงัดจากอุปฺปชฺช คือฉันทและกิเลตและอธิสังขาร
 คือกรรมฉน ๑ อตฺตคฺคคคตา เจรจาถึงความไม่ระคนด้วยอันเห็นและได้ ยิน
 เป็นต้น ๑ วิริยารมฺภคคตา เจรจาถึงความปรารถนาพากเพียรเพื่อการละเสีย
 และการเจริญ ๑ ตีถคคตา เจรจาถึงตั้งปลกติกายวาจาสดัดตั้งงามไม่มีโทษ
 เสร้งในกายทวาร วาจทวาร คีถคคคคคค คีถบรพชิต คีถอุปฺปลัมบัน คีถอุป-
 ลัมบัน เป็นต้น ๑ สํมาธิคคตา เจรจาถึงสํมาธิ ธนีสํมาธิ อุปจารสํมาธิ
 ขปฺปนาสํมาธิ เป็นต้น ๑ ปญฺญาคคตา เจรจาถึงปัญญา โถกยปัญญา
 โถกุตตรปัญญา เป็นต้น ๑ วิมุตฺตคคตา เจรจาถึงวิมุตฺตความพ้นพิเศษ
 ตทั้งควิมุตฺต วิฆัมภนวิมุตฺต สํมุจเฉทวิมุตฺต ปฏฺฐสัถฺตวิมุตฺต นิธสฺสณวิมุตฺต
 วิชชาวิมุตฺต เจโตวิมุตฺต บัญญาวิมุตฺต เป็นต้น ๑ วิมุตฺตคคตา เจรจาถึงญาณรู้เห็นในวิมุตฺต คือปัจจุเวกขญาณ ญาณของพระอริยมุทคต
 ได้ตามัน สักกาคามิ อนาคามิ อรหันต์ เป็นต้น ๑ รวมเป็น ๓๐ กถา

สมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงจำแนกวิมุตติปริปากนัยธรรม ๕ ประการ โดยอุเทศवारจบแล้ว จึงตรัสนิคมโดยปฏิทินเทศว่า อปริปกาย เมษิเยโตวิมุตติยา^(๑) อิมะ ปณฺจ ชมฺมา ปริปกาย^(๒) สัตถุคฺคหิตินฺนเมษิยิกินฺนุ เมื่อเจโตวิมุตติยังไม่สุกครบ คือยังไม่แก้กัธแล้ว ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปด้วยดี เพื่อความสุกครบคือความแก้กัธ ตูกรเมษิยิกินฺนุ ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยดีเพื่ออันจะทำเจโตวิมุตติซึ่งยังไม่สุกครบให้สุกครบ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อภิกษุมักถยานชนเป็นมิตรเป็นสหายแล้ว ก็จักเป็นผู้มีศีลดำรงไว้ในปาติโมกขสังวร จักได้ พังอกิสต์เตชิกาภาโดยสะดวก จักปรารภเริ่มความเพียรเพื่อจะละอากุศลธรรมเสีย ให้กุศลธรรมทั้งห้าเจริญขึ้น จักเป็นผู้มีปัญญาพิจารณาความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นแห่งสังขาร นาม

ตัวนี้เป็นไปฝ่ายขัดเกลาดังกิเลสตามกกรรมของผู้เจ้าและผู้ฟัง โดยเคารพ และเป็นสบาย เป็นกถาดีประณีต เป็นไปแก่เจโตวิมุตติ เมื่อบริจิตต์ให้ปลอดโปร่งจากอกุศลธรรมนิเวณธรรมทั้งห้า หาย จึงเป็น “อกิสต์เตชิกา เจโตวิมุตติสปปายา” เป็นไปด้วยอันขัดเกลาดำรงดีซึ่งดังกิเลสตามกกรรม และเป็น สบาย แก่กัน เมื่อบริจิตต์ให้ปลอดโปร่ง จากอกุศลธรรม และนิเวณธรรมทั้งห้า หายด้วยประการฉะนี้ ข้อซึ่งภิกษุมาได้กถาทั้ง ๓๐ ประการเหล่านี้ โดยสะดวก เป็นวิมุตติปริปากนัยธรรมประการ ๓

(๑). วิมุตติยาติ ปาฐเน ภวิตัพพ ปาฐะจะพึงเป็น “วิมุตติยา”

(๒) ปริปากายาติ ปาฐเน ภวิตัพพ ปาฐะจะพึงเป็น “ปริปากาย”

รูปเป็นจันท์ เป็นอาภรณ์จวียา ตูกรเมษยภิกษุ ภิกษุได้ตั้งอยู่ในธรรม
 ๕ ประการเหล่านี้แล้ว พึงเจริญธรรม ๔ ประการยิ่งขึ้นไป อุดฺธภา ภาเวตพุพพา
 ภาคธุดฺธ ปหานาย ภิกษุนี้พึงเจริญอุดฺธภาวณา พิจารณาร่างกายคนแต่ละร่าง
 ภายใต้อื่น โดยเป็นอารมณ์ไม่งาม เพื่อจะตระวาคะความกำหนดในกายคน
 แต่ละรายผู้คนอื่นเสีย เมตฺตา ภาเวตพุพพา พุยาปาทธุดฺธ ปหานาย พึงเจริญ
 เมตฺตาแผ่ไมตรีปรารถนาความไม่มีภัยไม่มีเวรในสัตว์ทั้งปวง เพื่อจะละ
 พยาบาทโทษวิการแรงร้าย คิดแข่งดีตัวทั้งหลายจะให้ พินาศขาดสูญ
 ไปเสียให้เห็นห่างจากสันดาน เมตฺตาภาวณาเป็นอุบายจะดับดังพยาบาทให้
 ล้างสูญ อานาปานสติ ภาเวตพุพพา วิตกฺกุปฺปเนททย ให้ภิกษุนี้เจริญ
 อานาปานสติ ระลึกรำหนดลมอัสสาสะบัสสาสะเป็นอารมณ์ เพื่อจะเข้า
 ไปตัดความวิตกเสีย อนิจฺจธมฺมชา ภาเวตพุพพา อธฺมิมานธุดฺธ สมฺมุคฺชาตย
 ภิกษุนี้พึงเจริญอนิจฺจธมฺมชา ความกำหนดหมายสังขารเป็นจันท์ โดย
 เป็นสังภาพไม่เที่ยง เพื่อจะถอนอธฺมิมานะขึ้นเสียด้วยประการทั้งปวง อนิจฺ
 จธมฺมชาที่บัสสนานี้ เป็นอุบายวิเศษ เพื่อจะถอนอธฺมิมานะ ความถือ
 ตนว่า เราเป็นผู้ประเสริฐ เราเป็นผู้เสมอ เราเป็นผู้ต่ำช้าดังนี้ ขึ้นเสียด้วย
 ประการทั้งปวง อนิจฺจธมฺมโน เมษย อนคฺคธมฺมชา สณฺหาติ ตูกรเมษย
 เมื่อภิกษุมั่นความหมายรู้ โดยเป็นสังภาพไม่เที่ยงอยู่ ความกำหนดรู้ในธรรม
 สังภาพโดยเป็นอนัตตา ใช้อาत्मตวฺตน กโยมถตติประคิษฐานอยู่ด้วยดี
 อนคฺคธมฺม อธฺมิมานธมฺมุคฺชาต ปาปฺณาคิ ทิฏฺฐเช รมเม นิพฺพานํ ภิกษุ
 ผู้มีอนัตตธมฺมชาอยู่ในสันดาน มีความกำหนดรู้สรรพธรรมสังขารโดย
 อนัตตาอยู่ ย่อมถึงซึ่งถอนอธฺมิมานะขึ้นเสียด้วยประการทั้งปวง เป็น
 นฤพานในทิวรรวมภพที่เห็นอยู่แล้ว

ขอซึ่งพระเมษิยาได้ฟังพุทธโอวาทนั้นแล้ว บรรลุพระอริยมรรค
 พระอริยมผลทันทีดังนั้น มิได้มาในพระบาติ แม้ถึงในมโนรปปรณั
 อรรถกถาก็ได้กล่าวไว้ ชะรอยท่านจะเห็นว่า พระเมษิยาได้บรรลุ
 ชรรมาภิมัณเฑียรแล้วในธรรมปัทมฐกถา จึงมิได้กล่าวในมโนรปปรณั
 ในธรรมปัทมฐกถาท่านกล่าวดังเข้ไปว่า ดมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัส
 เรียกพระเมษิยาเถระ ผู้ไม่ดำมารถเพื่อจะประกอบตามซึ่งความเพียรณธัม
 พวัน ด้วยโทษที่อกุศลวิคคสามมัมกามวิคคเป็นต้น มาเกี่ยวรั้งรัคจิตต์แล้ว
 มายังที่เฝ้า ครัสต์ว่า อติภาริยิ เต เมษิยา กตัม ตูกรเมษิยาภิกษุ ท่าน
 ละซึ่งเราพระตถาคต ซึ่งขอให้คงก่อนกว่าจะมีภิกษุอื่นมา ดังนี้ ก็ทางค
 ญก่อนไม่ ละเราไว้แต่ผู้เดียว ได้ทำกรรมที่หนักยิ่งนักแล้ว เออ
 จิตฺตวลีเกณ ภวีกุ น วฏฏติ อันบัณฑิตบุพทคจะเป็นผู้เป็นไปในอำนาจ
 แห่งจิตต์ ฤอำนาจแห่งจิตต์ อย่างดังท่านเป็นนี้ หากควรไม่ จิตฺต นามเต
 ฤกั อันธรรมดว่าจิตต์นี้เป็นของเบา ควรที่บัณฑิตจะทำจิตต์นั้นให้เป็น
 ไปในอำนาจแห่งตน ครัสต์นั้นแล้ว ทรงตั้งอนุตฺตนิเสตังกรรมเทศนา
 ครัสต์ของพระศาสดาว่า

พนฺทนิ จปลิ จิตฺตํ ทุรฺกขํ ทุนฺนิวารยิ
 อูจํ กโรติ เมธาวิ อุตฺตกาโรว เตชนิ

นักปราชญ์ผู้มีเมธา ย่อมทำซึ่งจิตต์อันห้วนไหวกวักแกว่ง สะเทือน
 กลับกลอก ยากที่จะรักษา ยากที่จะห้าม ให้เป็นของตรงได้ เพียง
 ดังช้างทำลูกศร อันทำไม่ลูกศรให้ตรงได้ฉะนั้น

วารีไชว ถเล จิตโต

โกลโมกตอุพุกโต

ปรีณหติท จิตต

มารเชยย์ ปหาตเว

จิตต นัย้อมคั่นรณอยุโดยรอบ ประหนึ่งสัตว์เกิดในน้ำ คือมีฉา
ชาติ ที่บุคคลยกขึ้นแล้วจากที่อยู่คือ น้ำ ชัดขวางทั้งไปแล้วในภพนั้น
เพราะเหตุนี้ จิตต นัย้อมคั่นรณโดยรอบ เพราะมารเชยยะ คือ
กรรมวิญ กิเลสวิญ วิปากวิญ อันเป็นที่ตั้งแห่งมารใด มารเชยยะ วิญญะ
เป็นที่ตั้งอยู่แห่งมารนั้น อันบัณฑิตชาติพึงละเสียด้วยการละ ๕ ประการ
คือ ตักทปนทาน วิฆัมภนปทาน สมุจเฉตปทาน ปฏิบัตติธิปทาน
นิสสรณปทาน ตักทปนทาน วิฆัมภนปทาน ๒ เบื้องต้นเป็น โลกียรู้
กำเริบคั่นคลาย แต่ปทานทั้ง ๒ เบื้องหลังเป็น โลกุตตรไม่รู้กำเริบ การก
บุทคลผู้บำเพ็ญสมาธิปฏิบัติ จะปราบจิตต์ให้ตรง เมื่อบรรลุนิยามรรค
อริยมรรค โลกุตตรปทานแล้ว เป็นผู้ทำจิตต์ให้ตรงได้ โดยนิปปริยายไม่
อ้อมค้อม ได้คาปคติมเต ปคิฏฐิโต เมื่อจบพระคาถาจบ พระเมฆิย
เถระเจ้าได้ประคิษฐานดำรงอยู่ในพระ ได้คาปคติมเต ทำจิตต์คนให้ตรง
ด้วยโลกุตตรปทาน ด้วยประการฉะนี้

ก็เถระเมฆิยวัคคุ เรื่องพระเมฆิยเถระนี้ เมื่อนำมาสาธกเป็นอุทาหรณ์
ในความไม่มีสติสัมปชัญญะของพุทธบริษัท ก็ควรจะกล่าวแต่โดยย่อว่า
เมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระภาค เสด็จอยู่ณภูเขาจาลิกายบรรพต ใกล้
จาลิกานคร พระเมฆิยเป็นพุทธอุปัฏฐาก ทูลลาไปภิกขาจารณบ้าน
ชั้นकुมา กลับจากบิณฑบาตแล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำหนึ่ง นามชื่อ
กิมิกาพานที ได้เห็นป่าไม้มองเป็นทิวรมย์ นำมาซึ่งความเลื่อมใส

คิดเห็นว่าอัมพวัน^๕ ควรเป็นที่กุดบุตรจะอาศัยบำเพ็ญเพียรสร้างสมณธรรม
 ถ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไซ้^๖ เราจะพึงบำเพ็ญเพียรทำ
 สมณธรรมบำไ่ม^๗วงนั้น พระเมฆิยเข้าไปเฝ้ากราบทูลปัด^๘ทั้งปวง แล้ว
 ทูลถามโดยเคารพว่า ถ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตข้าพระองค์
 โปรดให้ไปตามประสงค์^๙ไซ้ ข้าพระองค์จะพึงไปยังบำไ่ม^{๑๐}วงนั้น เพื่อ
 บำเพ็ญเพียร สมเด็จพระอัครมหาเสนาบดี^{๑๑}ทรงพระอนุชา^{๑๒}รณญาณ ครี^{๑๓}ตัมมัต
 ทา^{๑๔}ว่า ไห้^{๑๕}งดคอยกาลเพียงชั่วภิกษุอื่นมาเป็นพุทธอุปัชฌาย^{๑๖}ากแทนก่อน
 พระเมฆิยได้สดับพระพุทธพจน์นั้น^{๑๗}ควรจะมีสติสัมปชัญญะ^{๑๘} คิดถึงพระ
 ญาณสัมมัต^{๑๙} พระปัญญาคูณและพระกรุณา^{๒๐}คุณ ในสมเด็จพระธรรมิศ^{๒๑}รา
 ธิป^{๒๒}ตีเจ้า แล้วสงบคอยตามกาล ดำเนินตามสติสัมปชัญญ^{๒๓}คุณ
 พระเมฆิยก็หาดำเนินตาม^{๒๔}นั้นไม่ ท่านประพฤติด^{๒๕}อาการประหนึ่งค^{๒๖}ัดพ้อ
 กราบทูลโดยความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสร็จกิจในการละ
 และการเจริญแล้ว^{๒๗}เต็มที่ในพระคุณสัมมัต^{๒๘}ก็ควรเสด็จ^{๒๙}นั้นแล้ว ฝ่ายข้า
 พระองค์ยังเป็นแต่ก^{๓๐}ถยานบุ^{๓๑}รุษ^{๓๒} ส^{๓๓}ุทธอ^{๓๔}ริยาค^{๓๕}รัย^{๓๖}ศรัทธา^{๓๗}บ^{๓๘}รรพ^{๓๙}ช^{๔๐}น^{๔๑}ับว่า
 เส^{๔๒}ช^{๔๓}เว^{๔๔}ใน^{๔๕}ย^{๔๖}ชน^{๔๗} ยังไม่มี^{๔๘}ธรรมวิ^{๔๙}เศษ^{๕๐}อันใด ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต
 ไห้^{๕๑} ข้าพระองค์จะพึงไปยังอัมพวัน^{๕๒}นั้นเพื่อบำเพ็ญเพียร พระองค์ทรง
 ห้าม^{๕๓} ๒ วาระแล้ว พระเมฆิยก็หาเกิด^{๕๔}สติสัมปชัญญะ^{๕๕}ไม่ คงกราบทูล
 ประหนึ่งค^{๕๖}ัดพ้ออีก เป็นวาระที่^{๕๗}คำ^{๕๘}รบ^{๕๙} ๓ สมเด็จพระน^{๖๐}รา^{๖๑}ศ^{๖๒}ภ^{๖๓}โ^{๖๔}ก^{๖๕}ุ^{๖๖}ต^{๖๗}มา^{๖๘}จา^{๖๙}ร^{๗๐}ย^{๗๑}
 เจ้าจึง^{๗๒}ตรัส^{๗๓}ว่า ป^{๗๔}รา^{๗๕}น^{๗๖}น^{๗๗}ุ^{๗๘}ติ^{๗๙} ไห^{๘๐} เม^{๘๑}ฆิ^{๘๒}ย^{๘๓} ว^{๘๔}ท^{๘๕}มา^{๘๖}น^{๘๗} กิ^{๘๘}น^{๘๙}ุ^{๙๐}ติ^{๙๑} ว^{๙๒}ท^{๙๓}เ^{๙๔}ย^{๙๕}ยา^{๙๖}มิ^{๙๗}
 ต^{๙๘}ุ^{๙๙}กร^{๑๐๐}เม^{๑๐๑}ฆิ^{๑๐๒}ย^{๑๐๓} เมื่อมี^{๑๐๔}ผู้^{๑๐๕}มา^{๑๐๖}ก^{๑๐๗}ถ^{๑๐๘}า^{๑๐๙}ว^{๑๑๐}ว่า ป^{๑๑๑}รา^{๑๑๒}น^{๑๑๓} ความ^{๑๑๔}เพ^{๑๑๕}ีย^{๑๑๖}ร^{๑๑๗} ๆ^{๑๑๘} นั้น^{๑๑๙} ต้อง^{๑๒๐}ตาม

คำเราสอนให้บำเพ็ญเพียรจนนั้นแล้ว เราจะว่าอะไรมี ยุดุตธานี คุว
 เมฆีย กาลัม มณฺณสิ คุกรเมฆียภิกษุ บัดนี้ท่านมาดำคณฺฐซึ่งกาล
 แห่งกิจอะไรเล่า เป็นอันล้มเต็จพระธรรมิศราชิบดีเจ้า โปรดให้พระเมฆีย
 ไปตามประสงค์ เพื่อปรานุโยคกิจนั้น ครั้นนี้พระเมฆียผู้มีอายุ ตูจาก
 ชาตินี้ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทำปทักษิณหลีกไป
 โดยเบื้องขวาไปยังอัมพวันนั้น ถึงคามประสงค์แล้ว นั่งทิวาวิหาร
 ดำรงฤทถางวันอยู่ณภายใต้ร่มพฤกษาคำบดใดคำบดหนึ่ง ครั้นนั้นอกุศล
 วิคตทั้งหลาย คือ กามวิคต พยาบาทวิคต วิหิงสาวิคต ก็เรี่ยกร้องครอบ
 จำจิตต์พระเมฆียนั้นโดยชุกชุม พระเมฆียเกิดปริวิตกอัศจรรย์ จิตต์พิศวง
 ว่า ช้อนอัศจรรย์หนอ ช้อนไม่เคยมีไม่เคยเป็น มามันมาเป็นได้หนอ
 สทุทธยา วตมฺหิ อคารสุมมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺโต เราเป็นกุลบุตรบวช
 ด้วยศรัทธา ทวํถัมมมาทุกขันตภิรยา ความทำที่สุดแห่งทุกข์ โดยชอบ
 เป็นข้อประสงค์เท่านั้น ก็แต่บัดนี้ เรามาเป็นผู้ขึ้นอกุศลวิคตบาปกรรม
 กามวิคต พยาบาทวิคต วิหิงสาวิคต ตามเกี่ยวจิตต์ติดตามแวดล้อมได้
 เมื่อไม่เป็นตัณหยาบำเพ็ญเพียรจนนั้นแล้ว พระเมฆียผู้มีอายุออกจากอัมพวัน
 นั้น มาเล่าถวายอภิวัตสมเด็จพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงพระอนาวรณญาณ
 แล้วนั่งณที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงกราบทูลปวัตทั้งปวงแห่งตนให้ทรงทราบ
 ทุกประการ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคอันทรงพระตาทิคุณ และพระ
 ภรรยานาณณสมมตอันพิเศษอุคตไพศาล มิได้ทรงอุปสาทรุกราณประการ
 ใด พระองค์ได้จลลิตในตถาคตธรรมวิสัย ครีดีเทศนาปรธานพุทธ
 โธวาทว่า ขปฺปิปกุกาย เมฆีย เจโตวิมุตติยา ปญฺจ ชมฺมา

ปรีปกุทาย สัตตคุณุติ ตูกรมเมษยิกษุ ธรรม & ประการย่อมเป็นไป
ด้วยดี เพื่อความแก่กล้าแห่งใจโตมฤตซึ่งยังไม่แก่กล้าณะนี้แล้ว ทรง
แสดงวิมุตติปรีปานิยธรรม อันให้ วิมุตติแก่กล้า & ประการ อุตตริ
ภาวนิยธรรมซึ่งภิกษุจะพึงเจริญยิ่งขึ้นไป & ประการ รวมเป็น ๘ ควร
ตั้งจิตไว้ ในนวกบิณฑของคุตตรนิกาย จมบรรยายในพระบาตแต่เท่านั้น
ควรจะด่าด้วยข้อ ๆ แต่เท่านั้น พอควรแก่กาลแสดงให้เห็นว่าพุทธบริษัท
ประพฤติดังนี้ ปราศจากศีลศีลัมปญฺญะเท่านั้น แต่ข้าพเจ้าผู้
เรียบเรียงเรื่องนี้ เห็นว่าวิมุตติปรีปานิยธรรม & ประการ อุตตริ
ภาวนิยธรรม & ประการ อภิสัสเตชีกาลา ๓๐ เรื่อง ซึ่งเป็นกถาวัตถุ ๓๐
อันเป็นภุมมธรรม ควรที่ผู้อ่านผู้ ศึกษาจะได้ทราบและจำทรงไว้ตาม
ปรารถนาบ้าง เป็นประโยชน์แก่ธุระกุศลยานชน ทั้งภุหุสัถยบรรพชิต
อยู่ ณ ชั่วพเจ้าคิดเลียดายภุมมธรรม & ประการ & ประการ ๓๐ ประการ
นั้นอยู่ จึงได้เรียบเรียงพิสดารกว้างขวางมาฉะนี้ ท่านผู้ตั้งจิตริจิ ชอบ
ใจฝ่ายเรื่องย่อก็จงอ่านแต่ข้อสังเขป ท่านผู้ถวิลารุจิ ชอบใจฝ่ายเรื่อง
พิสดาร ก็จงอ่านทั้งเรื่องย่อทั้งเรื่องพิสดาร ตามนาสุกตักกัชฌาณด้วย
นันทะอญ

เรื่องพระโมฆราชนั้น มาในปารายณวรรคเป็นปัจจุณที่คำรบ ๓๕
ท่านตั้งจิตไว้ ในคัมภีร์สุตตนิบาตส่วนขุททกนิกาย & ศาสดาถึง ทูวาหุ สกุก
อปัจจุณที่สุด ๆ เปว มจจุราชา น ปตุตติ ดังนี้ คำนิพนธ์ข้อความโดย
นัยในคัมภีร์อรรถกถา พรรณนาตามอรรถที่แสดงในคาถาของโมฆราช
มานพนั้นว่า ในกาลก่อนเมื่อจบอริยบัญญัติบางคราวหนึ่ง เมื่อจบบิณฑเมต

เคยบัญญัติครั้งหนึ่ง โมฆราชมานพได้ปรารถนาเริ่มกราบทูลถามมา ๒
 ครั้ง แต่สมเด็จพระบรมศาสดาเจ้าผู้พิเศษในอินทรียป ไตรปริยัติญาณ
 ทรงทราบว่ายินทรียมัศจรรย์เป็นต้น ของโมฆราชมานพนั้นยังไม่ถึงซึ่ง
 อันแก้กัฏฐา จึงตรัสห้ามให้คงอยู่ก่อน หาปรารถนาช่องพยากรณ์แก่
 โมฆราชมานพนั้นไม่ โปรดให้ช่องแก่ท่านอื่น ๆ ทูลถามตามปรารถนา
 แล้วทรงพยากรณ์ ฝ่ายโมฆราชมานพก็มีความยินดี ตามที่ได้ฟังมาว่า
 ถึงวาระที่ ๓ พระองค์ยอมทรงพยากรณ์ ครั้นได้ส่งโอรสแห่งอินทรียดำมารด
 เป็นกาดเป็นธมัยแห่งปูลกาโอกาสแล้ว จึงกราบทูลถามตามประสงค์
 กล่าว ๒ พระคาถาว่า ทูลหา ขปฺจุณิสฺส ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงบรรพชา
 แต่กระตุกก็ยกกระษัตริย์ และบริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์อริยรัตน และสามารถ
 ด้วยเพียรพยายามกตัญญูไม่ตั้งหวนคิด จึงทรงพระนามว่าดีกัฏฐม โลกนารถ
 มนุษยอนาคาริยรัตน ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้วถึง ๒ ครั้งเป็นกำหนด
 น เม พยาภาสี จกฺขุมา พระองค์ผู้ตักตวงพระญาณจักษุทราบเหตุแจ้ง
 ประจักษ์ดังเห็นรูปด้วยมังสจักษุกระจ่างชัดฉะนั้นแล้ว จึงยังหาทรงพยากรณ์
 แก่ข้าพระองค์ก่อนใน ๒ ครั้งนั้นไม่ ยาวคตियญฺจ เทวดี พุยาโรหิตี
 เม สฺส ข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว เทพยญฺสี คือพระธัมมาธัมพุทธเจ้า
 ผู้เสด็จหาคุณอันใหญ่แล้ว ดังที่เทพยดาประเสริฐกว่าธมมุตเทวตา และ
 อุปปัติเทวตา และวิสุทธเทวตา คือพระปัจเจกธัมพุทธเจ้า และ
 ตถาคตสาวกชั้นนาคพทังปวง เมื่อผู้ถามมาปรารถนาปัญหาเป็นสัทธิธรรม
 ควรพยากรณ์ ไซ้ขอพยากรณ์ปัญหา ขึ้นทูลถึงวาระที่ ๓ เป็นกำหนดแล้ว
 พระองค์ยอมทรงพยากรณ์กล่าวแก่ ข้าพระองค์ โมฆราชมานพได้สดับ

แล้วย่างนี้ จำทรงกำหนดไว้แล้วย่างนี้ อย โดโก ปโร โดโก
 พรหมโดโก ช่เทวโก โดกนคือประชุมมนุษย์นิก และโลกอื่นคือ
 เหล่าสัตว์นออกจากหมู่มนุษย์นิก และพรหมโลกทั้งเทพยดาทั้งมาร
 หมู่สัตว์ทั้งสมณพราหมณ์ ทั้งเทพยตามนุษย์ ทิฏฐินุเต นาภิขานาคิ
 โคตมุตต ยตตโน ย่อมไม่หยั่งรู้ ซึ่งความเห็นของพระองค์ ผู้โคตม
 โดยพระโคตร มียศอันอุดม เทพยตามนุษย์มารพรหมจบสัตว์วิสัย
 ไม่หยั่งรู้ หยั่งเห็น ทราบซึ่งทิฏฐิ ความเห็น ความควร ความชอบใจของพระ
 โคตม สกตโลกไม่หยั่งรู้ดีและพระอริยาศรัย และความประสงค์
 ของพระโคตมว่า พระโคตมมีทิฏฐิความเห็นอย่างนี้ มีขันตริจิ ด้ทธิ
 อริยาศรัยและความประสงค์อย่างนี้ ๆ สัตว์โลกทั่วสกตหาหยั่งรู้ ซึ่งทิฏฐิ
 ความเห็นเป็นต้นของพระโคตมเจ้าโดยประจักษ์ ไม่ พระปรีชาญาณและ
 พระอริยาศรัยและความประสงค์ต้องพ้นสัตว์วิสัยเสียด้วยประการฉะนี้ เออ
 อภิกุณฑุตตดำว อคฺติ ปญฺเฬน อาคมฺ ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นบุพคต
 มีความต้องการด้วยปัญหา จึงได้มาแต่ยังพระองค์อันมีปกติเห็นก่าว
 ถ่วงวิสัยของสัตว์โลกเสียอย่างนี้ พระโคตมบรมศาสดาเจ้าทรง
 พระปรีชาญาณเห็นประจักษ์แจ้ง ก่าวถ่วงวิสัยสัตว์โลกทั้งปวงเสียแล้ว
 พระโคตมเป็นผู้เห็นเป็นยอดแห่งผู้มีญาณจักขุทั้งชั้น พระโคตมทรง
 พระญาณเป็นอย่างยิ่ง กว่าผู้มีญาณจักขุทั้งปวง ข้าพระองค์ มี
 ประโยชน์ด้วยปัญหา จึงได้มาแต่ยังสำนักแห่งพระโคตมผู้มีญาณจักขุ
 อันเลิศ สามารถจะเห็นอริยาศรัยเป็นต้นของสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าตลอด
 เทพยเจ้า และมารพรหม ด้วยประการฉะนี้ กถ โดโก อเวกฺขณฺคิ

มัจจุราชนั้น ปล่อยสติ มัจจุราชย่อมไม่เห็นซึ่งบุคคล อันพิจารณา
เห็นดังอยู่ซึ่งโลกอย่างไรเล่า บุคคลมาพิจารณาเห็นดังซึ่งโลกอย่างไร
มัจจุราชจึงจะไม่เห็นซึ่งบุคคลผู้นั้นได้ บุคคลมาพิจารณาเห็นซึ่งโลก
อย่างไร จึงพ้นวิสัยมัจจุราชเสียได้ มัจจุราชจึงไม่ให้เห็น เมื่อ
โมฆราชมานพแสดงถึงความเชื่อและความเชื่อแห่งตน สรรเสริญสมเด็จพระ
พุทธทศพลโดยพระญาณคุณ ทูลถามปัญหา ถวาย ๓ พระคาถาฉะ
แล้ว สรรเสริญพระพุทธพรหมาก เมื่อจะทรงพยากรณ์ปัญหา ด้วย
อนัตตานุปัตตังญาณ โดยเป็นปฏิปทาให้ดวงพ้นวิสัยแห่งมัจจุราช
จึงตรัสพระคาถาถึงว่า สุธมฺมโต โลกํ อเวกฺขสตํ โมฆราช ตทา
สตโต ตถาโมฆราชมานพ ท่านจึงเป็นผู้ระลึกคำทรงสติทุกเมื่อ พิจารณา
เห็นดังซึ่งโลกโดยเป็นของสูญเกิด อุตตานุกิฏฐี โอหฺวา การกบุคคล
มาฆ่าอัตตานุกิฏฐี ความตามเห็นโดยเป็นอาตมัตถ์ตนลงเสียได้แล้ว เหว
มัจจุคฺคโร ตียา จะพึงเป็นผู้ข้ามมฤตยูความตายเสียได้ ด้วยอันเช่นฆ่า
อัตตานุกิฏฐีลงเสียได้ นั้น เหว โลกํ อเวกฺขณฺตํ มัจจุราชนํ ปล่อยสติ
มัจจุราชย่อมไม่เห็นซึ่งบุคคล อันพิจารณาเห็นดังซึ่งโลกอย่างนี้ เมื่อ
บุคคลมาพิจารณาเห็นดังซึ่งโลกเป็นของสูญ ฆ่าอัตตานุกิฏฐีลงเสียได้
อย่างนี้ มัจจุราชไม่ให้เห็น คือผู้นั้นข้ามพ้นวิสัยมัจจุราชเสียได้

ซึ่งว่า โลก โลก ๆ นั้น อะไรชื่อว่าโลก ประชุมแห่งนามและรูป
ซึ่งเป็นอุปาทินนทิจกรของอยู่ อุปาทานเข้ายึดมั่น ชื่อว่าโลก ใน
คำที่ทรงสอนให้เห็นดังโดยเป็นของสูญนี้ ร่างกายที่มีจิกรของมีเวทนา
สัญญา มีเจตนา อันนี้ ๆ แต่ชื่อว่าโลก ในคำที่ทรงสอนให้พิจารณา

เห็นดังโดยเป็นของสัญญา เมื่อกล่าวดังนี้แล้ว ก็มีวิภาคแบ่งสรรว่าขันธโลก
 ขายคนโลก ชาติโลก ตามควรแก่อันพิจารณาเป็นอารมณ์แห่งสัญญาตาม
 บัณฑิตนั้น ขันธทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้อธิ
 ว่าเป็นขันธโลก ๆ คือขันธ ขายคนทั้ง ๖ ประการทั้งภายในภายนอก คือ
 จักขุ ๑ รูป ๑ โสถ ๑ เฌยง ๑ ฆาน ๑ กถิน ๑ ชิวหา ๑ รส ๑ กาย ๑
 โภฏฐัพพะ ๑ ใจ ๑ ธรรมส่วนที่เฉพาะเป็นวิสัยแห่งใจ ๑ นี้อายคนโลก ๆ
 คืออายคน ๆ ๑๒ นั้นแหละ กับวิญญาณกายทั้ง ๖ นับตามทวารโดย
 นามว่าธาตุ ๆ จึงเป็นธาตุ ๑๘ ชื่อว่าธาตุโลก ๆ คือธาตุ ธาตุคือจักขุ ๑
 รูป ๑ จักขุวิญญาณ ๑ ธาตุคือโสถ ๑ เฌยง ๑ โสถวิญญาณ ๑ ธาตุคือ
 ฆาน ๑ กถิน ๑ ฆานวิญญาณ ๑ ธาตุคือชิวหา ๑ รส ๑ ชิวหาวิญญาณ ๑
 ธาตุคือกาย ๑ โภฏฐัพพะ ๑ กายวิญญาณ ๑ ธาตุคือ มนะภวังจิตต์ ๑
 ธรรม ๑ มโนวิญญาณ ๑ อันมีธาตุโลก ๆ คือธาตุ โลกคือขันธ โลกคือ
 อายคน และโลกคือธาตุนี้ ชื่อว่าโลก อันเป็นอารมณ์แห่งสัญญา
 ตามบัณฑิตนั้น ให้นับจิตพิ้งต้นนิชฐานซึ่งส่วน ๑๘ ประการ กับ
 ผัสสและเวทนาชื่อว่าโลก โดยสุดต้นคืบทว่า อนุตตโร ภิกขุ มีภิกขุ
 องค์ใดองค์หนึ่ง กราบทูลถามสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าว่า โลกโลก
 ภูมเต อุกุจติ วิญญูชนย่อมกล่าวอยู่ว่า โลก โลก โลก ๆ ก็และ
 จะว่าโลก โลกดังนี้ ด้วยสมาคมเพียงเท่าไรเล่า ทรงวิสัชนาว่า
 อุกุจติติ โห ภิกขุ ตูกรภิกขุ สภาพโดยอมมิบหายไพบ เพราะเหตุอัน
 สภาพนั้น ท่านผู้รู้จึงกล่าว ว่า โลก โลก สภาพที่มิบหาย อุกุจติ

จกฐิ จักขุ ย่อมฉิบหาย รูปและจักขุวิญญาณ และจักขุสัมผัส
 และเวทนา สุข ทุกข์ อุเบกขา เกิดแต่จักขุสัมผัสนั้น ก็ย่อมฉิบหาย ๆ ไป
 ใสศ และมาน ชิวหา กาย ใจ และเสียง กลิ่น รส โสณรูปพระ ธรรม
 และใสศวิญญาณ ๑ ฆานวิญญาณ ๑ ชิวหาวิญญาณ ๑ กายวิญญาณ ๑
 มโนวิญญาณ ๑ ใสศสัมผัส ๑ ฆานสัมผัส ๑ ชิวหาสัมผัส ๑ กายสัมผัส ๑
 มโนสัมผัส ๑ และเวทนา สุข ทุกข์ อุเบกขา เกิดแต่ใสศาทิสัมผัสนั้นย่อม
 ฉิบหาย ๆ ไป ดุชชัตติ โส ภิกขุ คุกรภิกษุ สภาพคือนามรูปนี้ย่อมฉิบหาย
 ฉิบหายเสื่อม ๆ ไป เพราะเหตุนี้ท่านผู้รู้จึงกล่าวว่า โสโก โลก สิ่ง
 สภาพที่ฉิบหาย ๆ เสื่อม ๆ ไป มีโลกซึ่งแสดงในพระสูตรนี้เป็นอรรถ
 สारก แต่วักกต่างทั้งขันธ์โลกและอายตนะโลกธาตุโลกครบทั้ง ๓ ประการ
 แสดงอาการที่เห็นลงโดยเป็นของสูญนั้น โดยมุขคือขันธ์โลก ทวิหิ
 การณเหติ สูญญโต โสโก อเวกชติ ผู้บำเพ็ญเพียรในปัญญาภาวนา
 ย่อมมาพิจารณาเห็นลงซึ่งโลกว่าเป็นของสูญโดยเหตุ ๒ สักกน ขวสียปวตุต
 สตุตถุชฌนวเสน วา คือกำหนดสังเกตุหมายสังขารอันเป็นของไม่มีอำนาจ
 เป็นไป ๑ ศุจุณสังขารสมนุปลุตถนาวเสน วา คือพิจารณาเห็นซึ่ง
 สังขารอันเป็นของเปล่า ๑ ซึ่งว่าพิจารณาโลก คือขันธ์ ๕ อัน
 เป็นธรรมไม่มีอำนาจเป็นไปนั้น ดังในพุทธโอวาท ครัสต่อนพระภิกษุ
 เปญจวักคัย มาในอนัตตตักขณสูตร ทรงแสดงให้เห็นโดยเป็นอนัตตา
 ทั้ง ๕ ขันธ์ ครบทั้งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า รูป
 ภิกขเว อนัตตา คุกรภิกษุทั้งหลาย รูปส่วนที่รู้ฉิบหายด้วยจักก

คือเข็รอนเป็นคน เป็นอนัตตาใช้ตัวใช้คน รูปญ จ หิ หิ ภิกขเว ตูกร
 ภิกขุทั้งหลาย ถ้าหากว่ารูปนั้นจักได้เป็นอนัตตา เป็นตัวเป็นคนเป็นแก่นสาร
 จริงแล้ว นิยท รูป รูปนั้นก็จะมีทั้งเป็นไปเพื่ออาหาร ความ
 เมียดเมียด พุพฺพ ๑ อนึ่งสัตว์ทั้งหลายก็จะพึงได้ ในรูปนี้ตามใจหวังว่า
 เอว เม รูป โหตุ รูปของเรานั้นเป็นอย่างนี้ อย่าป่วยอย่าไข้
 อย่าชราอย่าโรค ทรุคโทรม เต็มเต็ม ทรวดทรงดีล้วนฐาน อย่าพิบัติเลย
 ยสฺมา ๑ ไซ ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุใดรูปย่อมเป็นอนัตตา
 ไม่เป็นตัวไม่เป็นคน ไม่เป็นแก่นสาร ไม่มีใครเป็นเจ้าของบ่งกันได้
 ตสฺมา รูป เหตุดังนี้ จึงเป็นไปเพื่ออาหาร ความบังเกิดและนิมิท
 มาเมียดเมียดให้แปรผัน เกิดขึ้นถ่นด้วยโรคร้ายภายในภายนอกเป็นอนก
 ชำรุดทรุคโทรม จักษุมืดมิดได้ดังเป็นคัน น ๑ ตพฺพคิ อนึ่ง
 สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่ได้ ในรูปนี้ ด้วยประสงค์จะคิดให้ดีให้งามผูกมัด
 มีให้แปรผันไปได้ เพราะเหตุรูปนั้นเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่ออาหาร
 และสัตว์ทั้งหลายไม่ได้ตามปรารถนา ด้วยประการฉะนี้ เวทนา อนตฺตา
 เวทนาความเสวยอารมณ์ ที่เป็นสุขดำรกายดำรใจ ทุกข์
 เจ็บกายไม่สบายจิต อุกฺเขตขมขยัสถ์เป็นกลางไม่สุขไม่ทุกข์ก็ดี ความ
 เสวยอารมณ์แม้เป็น ๓ อย่างนี้ เป็นอนัตตาใช้ตัวใช้คน ไม่เป็น
 แก่นสาร ไม่เป็นไปในอำนาจของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของบ่งกันได้
 พิกทษรํกษา เวทนา ๑ หิ หิ ตูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าเวทนา
 ความเสวยอารมณ์นี้ เป็นอนัตตาเป็นคนใช่ เวทนาความเสวยอารมณ์นี้

ก็จะไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนให้แปรผันต่าง ๆ ตัวทั้งหลาย
 ก็พึงได้ตามปรารถนาว่า เวทนาของเราจะเป็นไปอย่างนี้เกิด สุขความ
 ดำรงที่เกิดขึ้น จงยังยืนอยู่เสมอเป็นนิตย์เกิด อย่าเสื่อมสูญหมดสิ้น
 ไปเสียเลย ทุกข์อย่าเกิดแก่เรา ที่เกิดแล้วจงดับสูญหายไปเสียโดยพลัน
 ยสุมา จ โข ภิกขเว ตูกรภิกขุทั้งหลาย เหตุใดเวทนาความเสวย
 ธรรมณีนัน จึงเป็นอนัตตาใช้ตัวใช้คนไม่เป็นแก่นสาร เหตุฉะนั้น เวทนา
 ความเสวยธรรมณีนัน จึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียน ตัวทั้งหลาย
 ก็หาได้ตามปรารถนาไม่ เพราะเวทนานันเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ
 ตัวมิได้ตามปรารถนา ด้วยประการฉะนี้ สัญญา อนตฺตา สัญญา
 ความจำได้จำไว้ จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัส จำรรวมารมณ์
 สัญญาความจำได้จำไว้ ซึ่งธรรมทั้ง ๖ นั้น เป็นอนัตตา ใช้ตัว
 ใช้คนไม่เป็นแก่นสาร ไม่เป็นไปในอำนาจความบังคับบัญชาของผู้ใด
 สัญญา จ หิทฺ ตูกรภิกขุทั้งหลาย ถ้าหากว่าสัญญา ความจำได้
 จำไว้ นั้น จะพึงเป็นอัตตา เป็นตัวเป็นคน เป็นแก่นสารมีเจ้าของ
 บังคับใช้รั้ว สัญญานักจะไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัติ
 แปรปรวน ตัวทั้งหลายก็จักเลือกถนัดถื่นไว้ และขับไล่ได้ตามปรารถนา
 ว่า สัญญาที่เป็นที่ตั้งแห่งความสุข จงยังยืนถาวรคงอยู่เป็นนิตย์เกิด
 อย่าพึงเสื่อมสูญไปเสียเลย สัญญาที่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์อย่าได้บังเกิด
 มี แม้แต่จงเสื่อมสูญหายไปโดยพลันเกิด ยสุมา จ โข
 ภิกขเว ตูกรภิกขุทั้งหลาย เหตุใดสัญญาความจำได้จำไว้ นั้นเป็นอนัตตา

เหตุดังนี้ สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัติแปรผัน
 สัตว์ทั้งหลายจึงได้ ในสัญญานี้ตามความปรารถนา เพราะสัญญาเป็น
 อนัตตาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ทั้งหลายมิได้ตามประสงค์ด้วย
 ประการนี้ อังคารา ภิกขเว อนคตา ตูกรภิกษุทั้งหลาย สังขาร
 คือธรรมอันปรุงใจ สังเกตนา ความคิดอันก่อใจก็ดี เจตสิกกรรม
 ที่เกิดในจิตทั้งปวง ยกแต่เวทนาสัญญาแล้วเหลืออันชื่อว่าสังขาร
 และสังขารบรรดาธรรมที่ปรุงใจสัตว์ เป็นอนัตตา ไร้ตัวไร้ตน ไม่เป็น
 ไปในอำนาจของใคร ถ้าหากสังขาร ธรรมอันปรุงใจเหล่านี้ จะ
 พังเป็นอิตตาเป็นตวเป็นตนเป็นแก่นสารตัวไร สังขารธรรมที่ปรุงใจ
 ทั้งหลาย ก็จะมีพังเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัติแปรปรวน อัน
 สัตว์ก็จะพึงมาได้ ในสังขารธรรมอันปรุงใจทั้งหลายนั้นตามปรารถนาว่า จง
 เป็นอย่างนี้ จงอย่าเป็นอย่างนี้เลย ยสุมา จ โข เหตุใดสังขารธรรม
 ที่ปรุงใจเป็นอนัตตา เหตุดังนี้ จึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียด
 เบียดต่าง ๆ สัตว์ ทั้งหลายมิได้ตามปรารถนาว่า ส่วนที่เป็นที่ตั้งแห่ง
 สุขจงตั้งอยู่เถิด อย่าแปรปรวนพิบัติเลย ส่วนซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์
 จงอย่าบังเกิดขึ้น แม้บังเกิดขึ้นแล้ว จงเสื่อมสิ้นสูญหายเสียโดย
 พถัน อย่าพึงตั้งอยู่นานเลย เพราะสังขารเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่อ
 อาพาธ และสัตว์มิได้ดังความปรารถนาด้วยประการนี้ วิญญาณ ภิกขเว
 อนคตา ตูกรภิกษุทั้งหลาย วิญญาณใจที่รู้วิเศษซึ่งอารมณ์ ที่เป็นไป
 ในจักขุ โสณ ฆานะ ชิวหา กาย มนะ นั้นเป็นอนัตตาไร้ตัวไร้ตน
 ไม่เป็นไปในอำนาจของใคร ถ้าหากวิญญาณนี้จะพึงเป็นอิตตาเป็นตว

เป็นคนเป็นแก่นสารแล้วไซ้ วิญญาณนี้จะไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธความ
เบียดเบียนพิบัติแปรปรวนไปต่างๆ ^{๕๕} หนึ่งสัตว์ก็จะพึงได้ตามปรารถนา
ในที่ระณญาคณก่อนตามแต่ห้ามเสียว่า วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนั้น
วิญญาณของเราจะเป็นอย่างนั้นโดย ยตฺมา จ โห ภิกฺขเว วิญฺเญณํ
อนคฺตา ตฺวกริภฺษุทํหฺลยเหตุใดวิญญาณเป็นอนคฺตา ใช้ตัวใช้ตนไม่เป็น
แก่นสาร ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของปกครองบังคับกันได้โดย เหตุดังนั้น
วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัติต่างๆ ^{๕๖} สัตว์ทั้งหลาย
ก็ไม่ได้ตามปรารถนาแห่งตนเลย เพราะฉะนั้นวิญญาณจึงเป็นอนคฺตาด้วย
ประการนั้น ท่านผู้บำเพ็ญเพียรในปัญญาภาวนา ย่อมมาพิจารณา
เห็นถึงซึ่งโลกคือเบญจจันทร โดยเป็นของสูญ ด้วยกำหนดสังขารเป็น
ธรรมไม่มีอำนาจเป็นไป ดังพุทธโอวาทครัดสอนในอนคตลักขณสูตร
ดังรับพระราชทานถวายเป็นวิธานมานะนั้น ^{๕๗} และซึ่งว่าพิจารณาเห็นซึ่งโลกโดย
เป็นของสูญ ด้วยพิจารณาเห็นสังขารเป็นธรรมอันเปล่าๆ ไปนั้นเท่า ซึ่งว่า
พิจารณาโลกโดยเป็นของสูญ ด้วยพิจารณาสังขารเป็นธรรมเปล่าๆ ไป
นั้นอย่างนั้น รูป ธาตุ น ฤๅษณ ๕ สัตว์ผู้หนึ่งผู้ใด ย่อมไม่ได้แก่นสาร
ในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ แก่นสารในรูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บมิได้มี แม้จะแสวงก็หาได้โดย
จริงไม่ รูป อตฺถสํ ๕ รูปไม่มีแก่นสาร ออกจากแก่นสารแล้ว ปราศจาก
แก่นสารแล้ว อะไรชื่อว่าแก่นสาร ความเป็นของเที่ยงถาวรคงทน ชื่อ
ว่าแก่นสาร ความเป็นสุข ความเป็นอาत्मะตัวตน ชื่อว่าแก่นสาร แก่น
สารนี้ไม่มีในรูป รูปจึงเป็นของไม่มีแก่นสาร เวทนา สัญญา สังขาร

วิทยาณ ณะอย่าง ๆ ส่วนไม่มีแก่นสาร ไม่มีแก่นสารทุกสิ่ง เปเล่ต่าง
 ไปจากอาตมัตถ์ตน เปเล่ต่างไปจากอัตถ์นียของตน เปเล่ต่างไปจากความ
 เป็นของเที่ยง เปเล่ต่างไปจากความเป็นของยั่งยืน เปเล่ต่างไปจากความ
 เป็นของมีเสมอทุกเมื่อ เปเล่ต่างไปจากความเป็นของมีอันแปรปรวนเป็น
 ธรรมดา พิจารณาเห็นดังโดยอย่างนี้ เห็นดังซึ่งโลกโดยเป็นของสูญ
 ด้วยพิจารณาดังขารเป็นสภาพอันเปเล่ต่าง ด้วยประการฉะนี้ ท่านผู้บำเพ็ญ
 เพียรในปัญญากวณนุโยค ย่อมเห็นซึ่งโลกคือขันธ์ ขยายตนธาตุว่า
 เป็นของสูญโดยเหตุสองสถาน คือกำหนดดังขารอันเป็นธรรมไม่มีอำนาจ
 เป็นไป และพิจารณาเห็นว่า เป็นธรรมอันเปเล่ต่าง ด้วยประการฉะนี้ เนื้อ
 ความในพระศาสดาทุทธภาษิตตรัสสอน โมฆราชมานพนั้นว่า สุนฺนญโต โลก
 อเวกขสฺสํ คุกรโมฆราชมานพ ท่านจงเห็นดังซึ่งโลก คือนามรูปโดยเป็น
 ของสูญ เหตุไม่มีอำนาจและไม่มีแก่นสารฉะนี้เกิด ดังว่า สโต จงเป็น
 บุคคลระลึกดั่งดังสติอยู่เสมอทุกเมื่อ ดำรงสติให้มั่นอย่าให้พินทุณ
 พิจารณาเห็นดังซึ่งโลกคือนามรูปโดยเป็นของสูญ เจริญสุญญตานุ
 บัณฑิตญาณให้แตกฉาน รักษาไว้ด้วยสติตั้งที่นายทวารบาทบุรุษผู้รักษา
 ทวารฉะนั้นเกิด อตฺตานุกิจฺจํ โอหจฺจ ท่านมาเจริญปัญญาพิจารณาเห็น
 ดังซึ่งโลกคือนามรูปเป็นขันธ์ โดยเป็นของสูญ ดำรงสติรักษาสุนฺนญตานุ
 บัณฑิตนั้นไว้ ให้แตกฉาน จนบรรลุมรรคโลกุตตรมรรคปัญญา เช่นฆ่า
 อิตฺตานุกิจฺจํ ความตามเห็นโดยอาตมัตถ์ตน ดังเฉียให้พินาศจากสันดาน
 ได้แล้ว เอวํ มจฺจุตฺตโร ติยา ด้วยมาดังหารอิตฺตานุกิจฺจํดังได้นี้
 ประโยคสมบัติอันพิเศษ ส่วนอกุปปชรรณเกิดขึ้น เป็นสัมมัตตนิยมแล้ว

ก็จะพึงเป็นบุพพการีข้ามมัจจุความตายเสียได้ และซึ่งว่าอัตตานุทิวฐิความ
 ตามเห็นซึ่งอาตมตวัตน ความตามเห็นโดยเป็นอาตมตวัตนนั้น อะไรเป็น
 อัตตานุทิวฐิ อัตตานุทิวฐินั้น คือทิวฐิความเห็นอะไรเล่า อุตตานุทิวฐิ
 วุจฺจติ วิสฺสตีวคฺคฤกา สกฺกกายทิวฐิ สกฺกกายทิวฐิมิวัตถุ ๒๐ บัณฑิตท่าน
 ย่อมกล่าววว่า อุตตานุทิวฐิ ความตามเห็นซึ่งอาตมตวัตน ความตาม
 เห็นโดยเป็นอาตมตวัตน อัตตานุทิวฐินั้น คือสกฺกกายทิวฐิมิวัตถุ ๒๐
 ประการ ได้ ใน ๕ ขันธ์ ขันธ์ละ ๔ วัตถุ ๆ จึงบรรจบเป็นวัตถุ ๒๐ ทัด
 แสดงไว้โดยบุคคลาธิษฐานว่า อิม อสฺสคฺคา มุคฺชชโน มุคฺชนไสฺสผู้ได้
 พังแต่ดวงโลกนี้ รูป อคฺคฺตโน สมนุปสฺสตี มาตามเห็นโดยสำคัญ
 ซึ่งรูปโดยเป็นอาตมตวัตน รูปวนฺตํ वा อคฺคฺตํ หรือมาตามเห็น
 โดยสำคัญซึ่งอาตมตวัตนว่ามีรูป อคฺคฺตนิ वा รูป หรือมาตามเห็น
 โดยสำคัญซึ่งรูป ว่าอยู่ในอาตมตวัตน รูปสฺมิมิ वा อคฺคฺตํ หรือ
 มาตามเห็นโดยสำคัญซึ่งอาตมตวัตนว่าอยู่ในรูป อโนนํเป็น ๔ วัตถุ
 ในรูป แม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน โดยเป็นอิตฺตา
 หรือเห็นตามซึ่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ว่ามีรูป หรือมา
 ตามเห็น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ว่าอยู่ในอิตฺตา หรือมาตาม
 เห็นซึ่งอิตฺตา ว่าอยู่ในเวทนา ในสัจญา ในสังขาร ในวิญญาน จึงได้
 วัตถุ ๔ ประการ บรรจบเป็น ๒๐ วัตถุฉะนั้น ความเห็นสกฺกกาย คือเบญจขันธ์
 ทิวฐิที่ขันธ์สกฺกกาย คือเบญจขันธ์เป็นอารมณ์นี้ ชื่อว่าสกฺกกายทิวฐิ
 สกฺกกายทิวฐินี้แต่ ชื่อว่าอัตตานุทิวฐิ ความตามเห็นซึ่งอาตมตวัตน
 ความตามเห็นโดยอาตมตวัตน ซึ่งแสดงในพระคาถาว่า อุตตานุทิวฐิ

โอหฤจ เอว 'มัจจุตฺตโร สียา คังนิน' ในข้อความในพระคาถาบัญญัติ
พยากรณ์นั้นว่า ดูกรโมฆราชมานพ ท่านมาเช่นฆ่าอัคราณิกูฏฐิ ความเห็น
ตามโดยเป็นอาคมตัวคนได้แล้ว ก็จะมีเป็นบุพพคตข้ามมฤตยูความตาย
เสียได้ เอว โลก อเวกฺขณฺติ เมื่อบุพพคตมาเห็นตงซึ่งโลกโดยเป็นของสูญ
ถึงหารอัคราณิกูฏฐิถึงเสียได้อย่างนี้ มัจจุราช น ปรตฺตติ มฤตยูราช
ความตายอันมีสามารถพ้นสัตว์วิสัยย่อมไม่เห็นซึ่งนั้น ผู้นั้นย่อมถึงนิพพาน
อันไม่เป็นวิสัยแห่งมฤตยูราช ถ่วงวิสัยแห่งมฤตยูราชเสียได้ ด้วยประการ
ฉะนี้ พระคาถาหนึ่งมาในปุปผวรรค คัมภีร์ธรรมบทว่า

เพณฺณมิมิ กายมิมิ วิทิตฺวา

มรฺยิจฺชมิมิ อภิสมฺพุชาน

เฉตฺวาน มารสฺส ปุปฺผกานิ

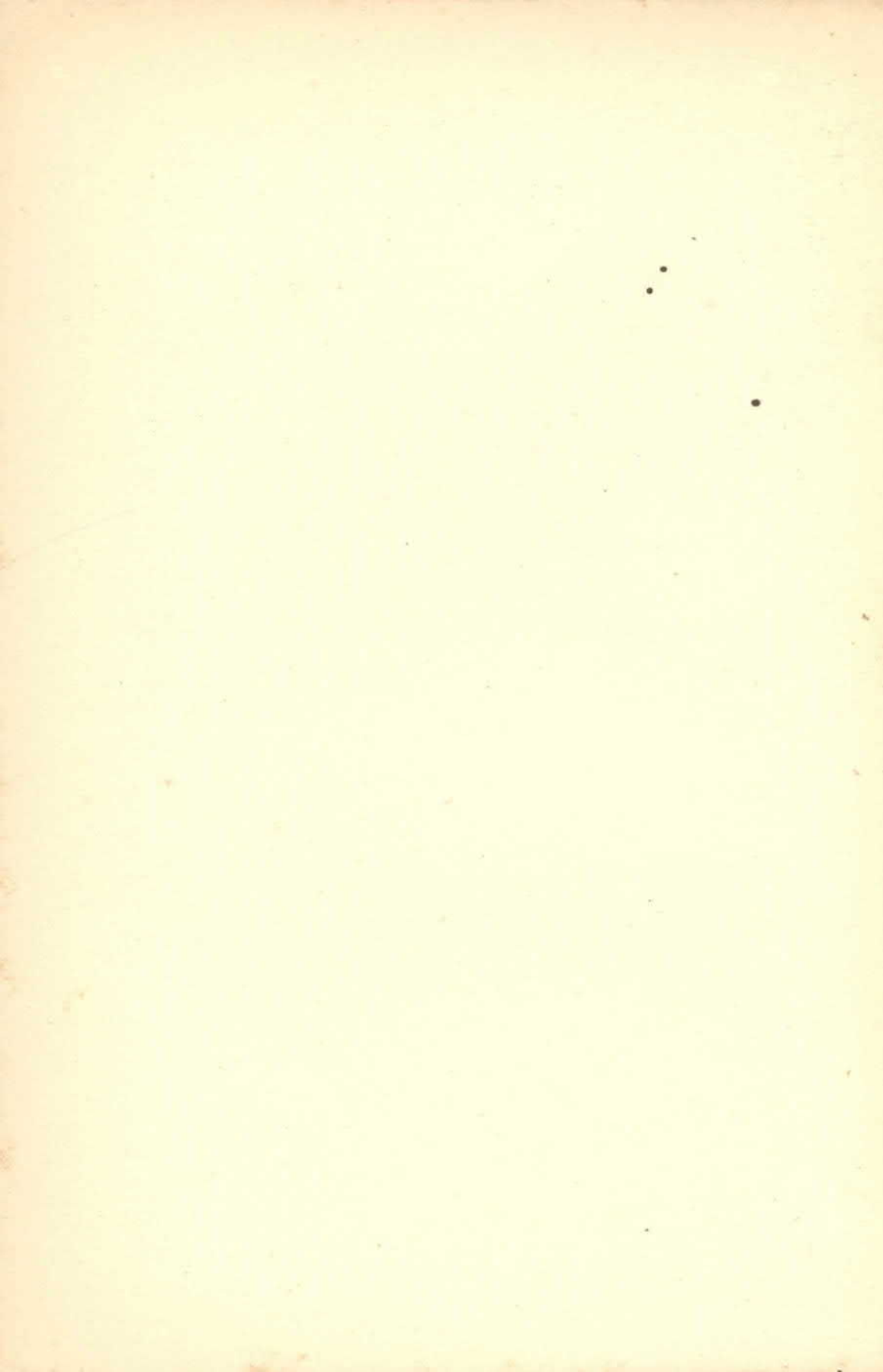
อหฺตฺสฺสนิ มัจจุราชสฺส กฺขุณฺ

มีความว่าภิกษุผู้การบพคตพึงรู้แจ้งซึ่งกายอันนี้ คือที่เป็นที่ประชุม
แห่งอาการมีลมเป็นต้นว่า เป็นสภาพมีความเปรียบด้วยฟองน้ำ เป็นสภาพ
ฟองน้ำเป็นเครื่องเปรียบ เปรียบเหมือนฟองน้ำ รพฺรอมระเพาะซึ่งกายนี้ว่า
เป็นสภาพมีกรรมแห่งพยับแดด พังคัตเสียซึ่งวิญญูคงคอกไม่ทั้งหลายแห่ง
มารได้แล้วแท้ พึงถึงซึ่งที่ไม่เป็นที่เห็นแห่งมฤตยูราช คือพึงถึงนิพพานไซ้
กรรมที่เห็นแห่งมฤตยูราช เป็นที่มฤตยูราชไม่ให้เห็น คำว่า มัจจุราช น
ปรตฺตติ มฤตยูราชไม่ให้เห็น กับคำว่า อหฺตฺสฺสนิ มัจจุราชสฺส กฺขุณฺ
พึงถึงซึ่งที่ไม่เห็นแห่งมฤตยูราชนี้ โดยเนื้อความเป็นอันเดียวกัน
ให้บัณฑิตชาติพึงพิจารณาโดยยูกติเทอญ

เฮว่ ภคชา เทเสลลีส ส้มเต๋จพระผู้ทรงพระภาค ทรงแดงเม^๒ ซึ่ง
 พระผู้ตรโมฆราชบัญญัติพยากรณ์ภาษิต^๕ ด้วยนิญ^๖คือพระอรหันต์
 แท้จริงจบลงแล้ว โมฆราชมานพบกับศิษย์บริวารพันหนึ่ง ดำเร้าอนุปาทา
 วิโมกข์ คือพระอรหันต์ผล ดำรงในเอหิภิกขุอุปสัมบท นั่งประณมกร
 ถวายนมัสการส้มเต๋จพระบรมผู้ศต ประกาศให้เทพยตามนุษย์ทราบว่า
 พระผู้ม^๗พระภาคเป็นพระคำสัตยา ข้าพระองค์เป็นสาวก ๆ ดังตัวอื่น ๆ ที่มี
 ฉันทปโยคาธิบายเป็นหนึ่งกับพระโมฆราชนั้น ก็ได้บังเกิดธรรมจักษุบรรลุ
 โลกุตตรคุณเพียงแต่ขม^๘ให้ตายพันคน ณสถานธรรมสวนมณฑลที่พึ่ง
 โมฆราชบัญญัติพยากรณ์ภาษิต^๕ ตามสมควรแก่บุพการีอินทรีย์ดีตัว
 สามารถแห่งตน ๆ

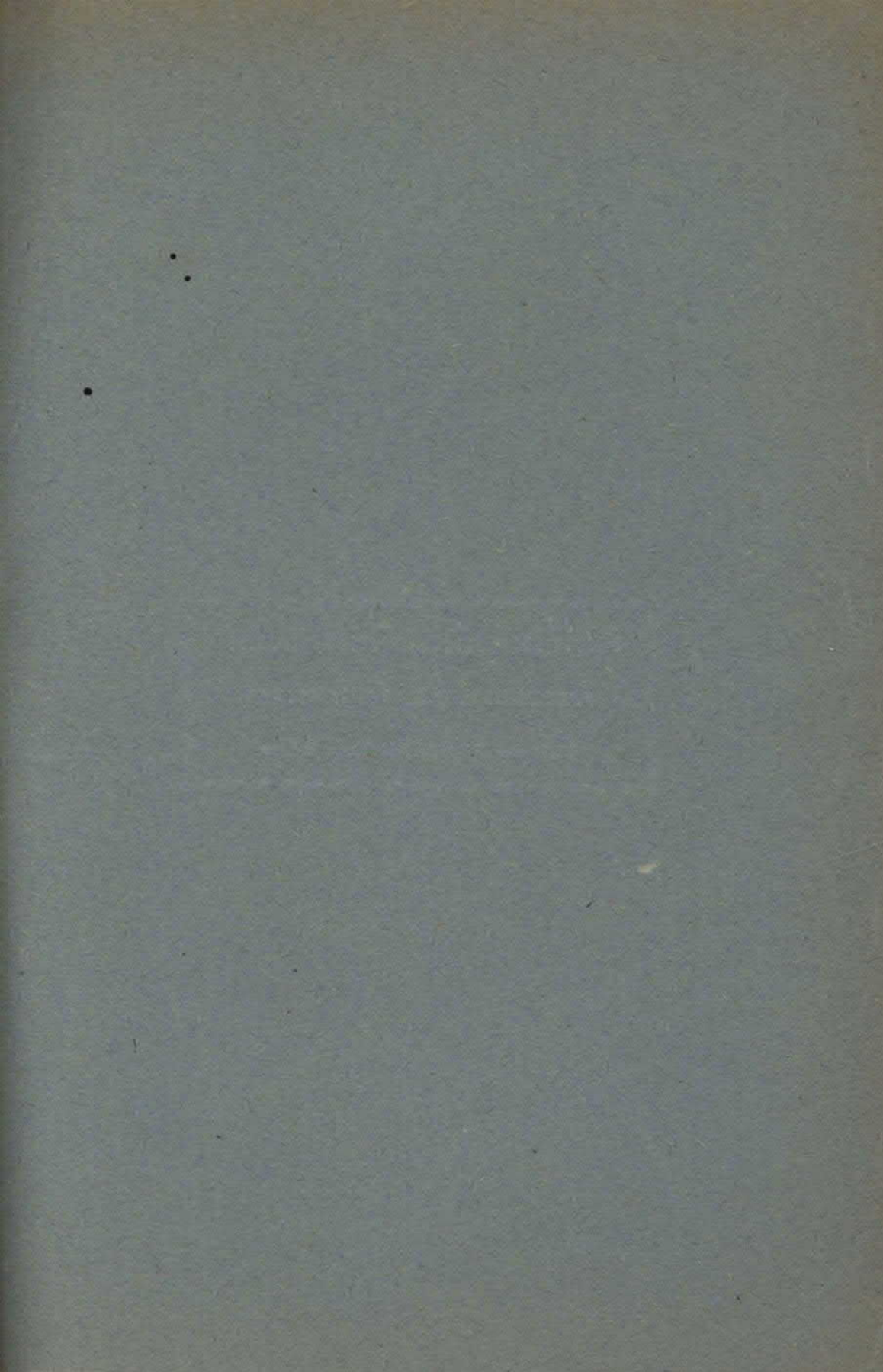
แม้ถึงโมฆราชวัด^๕ เมื่อนำมาดำชกเป็นอุทาหรณ์ ในความมี
 สติสัมปชัญญะของบริษัที่ควรกตเวทิตาโดยย่อว่า ท่านโมฆราชมานพ
 นับในศิษย์ ๓๖ ของพาวร^๙พราหมณ์ ได้มาเฝ้าส้มเต๋จพระผู้ม^๗พระภาค
 ณป่าถ้ำนเจดีย์พร้อมกัน ท่านอธิศมานพทูลถามปัญหาเป็นปฐม ท่าน
 คิสังเมตเคยยทูลถามที่คำรบ ๒ เมื่อจบอธิศปัญหา^{๑๐}ถาม ท่านโมฆราชมานพ
 ปวารณาทูลถาม ส้มเต๋จพระผู้ศตเจ้าผู้ทรงพระอนาวรณญาณทรงเห็นว่า
 อินทรีย์ ๕ ประการ คือสัทธา วิริย สติ ตมาธิ ปัญญา ของท่าน
 โมฆราชมานพนั้น ยังไม่แก่กล้า ไม่ประทานช่องให้ถาม ครัดห้ามเสีย
 วาระหนึ่ง ครั้นจบคิสังเมตเคยยปัญหา^{๑๐}ถามปวารณาทูลถามอีกเท่า ส้มเต๋จ
 พระคำสัตยาเจ้าทรงเห็นว่า อินทรีย์ยังไม่แก่กล้า ไม่ประทานโอกาสให้
 ทูลถาม ครัดห้ามเสียอีกวาระหนึ่งเป็นคำรบ ๒ ท่านโมฆราชมานพ

ก็มีได้กราบทูลทักทายนประการใด คำว่าเราได้ฟังมาว่า เทพยฤๅษี คือพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้าถึงวาระที่คำรบ ๓ ท่านย่อมทรงพยากรณ์ดังนี้ โดยอธิบาย
 ว่า เมื่อท่านทูลถาม ๒ วาระ พระองค์ตรัสห้ามเสียนั้น ท่านไม่ทูลทักทายน
 เป็นอาการตัดข้อประการใด ด้วยเชื่อมั่นในพระญาณและพระกรุณา ของ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยศรัทธาอันอุคค จงให้ท่านมานพอื่น ๆ
 ทูลถามถึง ๓๔ แล้ว ท่านจึงได้ทูลถามเป็นคำรบที่ ๓๕ ได้สัมมัตถ์
 อินทรีย์แก่กล้า ทรงวิสัยขนาพยากรณ์ปัญหาอันละเอียด ก็ได้บรรลุนิพพาน
 ภัสสมัยอาสวักขยอรหัตผลตถวิมุติเพียงเท่านี้ ก็แต่ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียง
 เห็นว่า เนื้อความในโมฆราชปัญหา ควรเกิดวิจารณ์ปัญหาของผู้อ่าน
 ผู้คร่ำ โดยสัมมาเมตตากร เป็นประโยชน์คุณมากอยู่ จึงได้เรียบเรียง
 มาโดยพิสดาร ให้ท่านผู้ตั้งจิตริจ ขอบใจเนื้อความย่อ และท่านผู้วิคถาร
 ริจ ขอบใจเนื้อความพิสดาร ก็พึงอ่านตามอัธยาศัย ดังในเมธยวิคถ
 นั้นเทอญ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ทำบดถนนราชบุรี จังหวัดพระนคร

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓